

Новий Літопис

THE NEW CHRONICLE

Ч. 2 (3) Рік II.

No. 2 (3) Vol. II.

Квітень-червень — 1962 — April-June

WINNIPEG, MANITOBA

НОВИЙ ЛІТОПИС

КВАРТАЛЬНИК СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ, НАУКИ І МИСТЕЦТВА

Видає: Видавницте Т-во „Новий Літопис”

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Головний редактор д-р Юрій Мулик-Луцик

Передплата: на рік — \$3.00; окреме число 75 ц.

The NEW CHRONICLE

SOCIAL, SCIENTIFIC and ART QUARTERLY

Published by: The New Chronicle Publishing Society

Edited by EDITORIAL COMMITTEE

Editor-in-chief: Dr. G. Mulyk-Lucyk

Subscription: \$3.00 a year; 75c. single copy.

Address: THE NEW CHRONICLE,

P. O. Box 3525, Sta. "B",

Winnipeg 4, Man.

Ч. 2 (3)

Квітень-червень, 1962

Рік II

ЗМІСТ:

	Стор.
Редакційна: СВОБОДА	1
Оксана Лятурнська: З ІСАН	7
Д-р Яр Славутич: МОСКОВІЯ	8
Протопресв. д-р С. В. Савчук: ТАРАС ШЕВЧЕНКО І АИРА ОЛДРИДЖ	9
Проф. Євген Онацький: ДО ІСТОРІЇ „УКРАЇНСЬКОГО МАЛОГО ЕНЦІКЛОПЕДІГ”	18
Інж. Сава Зеркаль: ЩЕ ПРО „УКРАЇНСЬКУ БАЗИЛІКУ КОЛО КЕЛЬЦ”	27
Isydor Goresky, B.A.; M.A.; MEd.: MIGRATION AND ITS EFFECTS ON CULTURES	34
Майор Микола Битинський: НАЙВАЖЛИВІШІ ТЕРІТОРІЯЛЬНІ ГЕРБИ УКРАЇНИ	42
Д-р С. Я. Парамонов: НОВЕ ПРО „СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ”	52
Василь Буряник: ДО ІСТОРІЇ ДВОМОВНИХ ШКІЛ	57
ОЛЕКСАНДР НЕПРИЦЬКИЙ-ГРАНОВСЬКИЙ	70
ДО 35-ЛІТТЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ П. К. КОВАЛЕВА	75
Рецензії	79
Пожертви на Видавничий фонд	80

Обкладинка М. Битинського

Printed by Trident Press Ltd., 214 Dufferin Ave., Winnipeg 4, Man.

НОВИЙ ЛІТОПИС

Квартальник суспільного життя,
науки й мистецтва

The NEW CHRONICLE

Social, Scientific
and Art Quarterly

Authorized as Second Class Mail by the Post Office Department,
Ottawa, and for Payment of Postage in Cash.

Ч. 2 (3) Рік II. Квітень - червень 1962 №. 2 (3) Vol. II.

РЕДАКЦІЙНА

СВОБОДА

За наших часів „атом” і „свобода” („воля”) — це чи не найчастіші уживані слова.

„Свобода неподільна” — чуємо на форумі Організації Об’єднаних Націй.

„Свобода людині й свобода народам” або — це саме: „За нашу й вашу свободу” — це кличі провідників поневоленого народу, який бореться за свою державність, і тим самим, каже він, бореться за державне визволення й інших поневолених народів.

„Канада — вільна країна” — це фраза, що ввійшла в щоденну мову населення Канади, подібно як в американців — фраза „Америка — вільна країна”.

Людина своєю природою — це свобода. Тому й не дивно, що слово „свобода” стало найголовнішим словом у словнику суспільства.

Свобода людини була, є й буде у стані постійної загрози. Чітким образом цієї загрози являється вже хоч біжий факт, що у слово „свобода” люди вкладають стільки різних суперечних значень, що це слово іноді означає також поневолення, а буває й так, що воно зовсім нічого не означає в устах тих людей, в яких поняття про свободу являється неясним, замазаним, імлистим.

Є такі пессимістичні провідники, цебто провідники, які вважають загал людей нічим іншим, а тільки стадом тварин, які не вміють користуватися свободою, бо вони свободу розуміють, як анархію, і вони також не бажа-

ють користуватися свободою, бо воліють, щоб провідники за них думали. Отже ці пессимістичні провідники, що є такої низької думки про загал людей, вважають, що людській спільноті необхідна диктатура влади, тоталітаризм.

Свободу думки й діяння вони резервують тільки для себе. Коли дві диктаторські чи тоталітарні сили змагаються одна з одною, щоб народові нав'язати свою владу, то одна й друга голосить, що вона змагається за свободу народу; а в дійсності одна й друга боряться за це, щоб вибороти свободу лише собі — свободу нав'язати народові владу диктатури.

Гітлер, коли змагав до захвачення влади над німецьким народом, також заслонювався ідеєю добра народу. Щоб поневолити ввесь народ, він мусів поневолити кожну одиницю зокрема. Поневолюючи одиницю, він чинив це ніби в ім'я добра нації, отже голосив кожній одиниці: „Ти є ніщо — народ є все” („Du bist nichts — das Volk ist alles”), — такий напис Гітлер звелів вивішувати на концентраційних таборах, в які він запроторив німецьких демократів. Цебто, Гітлер вбачав добро народу в тому, щоб кожна складова одиниця народу не мала своєї особистої свободи.

Клич „добро народу” — це високо-благородний клич, отже більшість німців пішли за цим кличем Гітлера, але вислід був такий, що кожен німець утратив свою особисту свободу, і став перед питанням: у чому ж полягає те добро народу, коли кожна одиниця, крім Гітлера, поневолена, отже народ поневолений?

Термін „воля народу” вживається у двоякому значенні: коли за визволення народу боряться демократи, то вони боряться за це, щоб вибороти народові не тільки державницьку форму буття, але й також за це, щоб у цій майбутній державі кожна одиниця мала особисту людську свободу; коли ж за своє державницьке визволення народ бореться під проводом провідників-тоталітаристів (антидемократів), то тут ідеться про це, щоб народ виз-

волити з чужинецького поневолення, здобути йому державницьку форму буття, але при тому не дати свободи кожній одиниці зокрема. У цьому, тоталітаристичному, випадку клич „боротьба за волю народу” означає боротьбу тільки за створення держави, а не за особисту волю кожного жителя її території. Народ, як цілість, може бути визволеним у цьому сенсі, що він визволяється з-під залежності від іншої нації, яка поневолює його, але цей же державницько визволений народ одночасно може бути поневоленим у цьому сенсі, що кожна одиниця не має в цій державі особисто-людських прав.

Пташка, що виросла у клітці, коли її згодом випустити з клітки, назад повертається до неї, — бо вона вже загубила відчуття свободи, привчайлася до неволі; вона почувається в ній вигідно, бо господар піклується її по живою й безпекою.

Коли даний народ довго перебуває в неволі — чи то національно-політичній (брак власної державності), чи соціально-економічній (панцина, життя в наймах з призначенням) і т. д. — то його слабші духом одиниці й гурти стають духовно поневоленими; їхній дух під постійним тиском неволі випачується, затрачує свої природні форми, немов та нога, що вкривається мозолями й деформується, коли зростає в тісному взутті. Дух слабших людей спотворюється в неволі. Такі люди, немов вихована у клітці пташка, коли мають нагоду вийти на волю, назад у клітку неволі повертаються, бо вже відчувають внутрішню потребу бути залежним від якогось духового пана душі своєї. Такі люди духовно самопоневолені. Вони вже поневолюють самих себе. Вони у своїй душі носять демона самопоневолення і не можуть з ним розлучитися. Вони всюди шукають нагоди, щоб піддатися якійсь тоталітарній силі, яка думала б за них і кормила їх готовими ідеями, бо вони самі або не можуть, або не хотять думати.

Самопоневолені духовно люди під словом „воля” розуміють стільки волю тіла. Коли якась сила не дає їм змоги наситити тіло, отже воно голодне, а при тому хо-

лодне й бите, то це тіло відрухово, стихійно рветься на волю, щоб зберегти себе. У них не дух, а тільки тіло прагне до самовизволення.

Вирвавшись з країни неволі, у країну волі, такі люди широ вдячні цій вільній країні за волю, але вони самі не свідомі того, що вони під словом „воля” розуміють тільки волю тіла, а не також і волю духа. У вільній країні їхнє тіло має волю, — воно сите, зодянене, має свободу руху, над ним ніхто не знущається. Але вони не втікли у вільну країну від своєї духової неволі, в якій були в „старому краю”. Вони своє духове самопоневолення привезли з собою у своїх душах, і далі плекають його, немов якусь святість. У них і у вільній країні далі діє внутрішня потреба шукати собі такої сили, під владу якої вони готові піддати свого духа, бо вони потребують духового самопоневолення. Вони шукають собі цієї тоталітарної сили, яка потребує таких духово самопоневолених, як матеріалу, що давав би цій тоталітарній силі свої голоси, свої гроші, масову підтримку, і становив би собою стадну масу, яка живе готовими думками цієї тоталітарної сили. Такі люди, прибувши у вільну країну, взамін за те, що ця країна дає їм свободу, стають по стороні тих тоталітарних сил, які намагаються завести в цій країні диктатуру. І ця маса не свідома цього, що якщо б котрась із цих тоталітарних сил, що їх ця безкритична маса підтримує, одного дня здобула державну владу, то вона почала б поневолювати тако ж і тіло тієї людської маси, яка цю тоталітарну силу тепер ідеалізує й підтримує. Ці безкритичні люди одного вечора можуть лягти спати ще фізично вільними, але вранці вже можуть їх збудити озброєні агенти цієї сили, і „свої” люди можуть підзорливо допитуватись і знущатися над тими людьми, завдяки яким та ж таки сила захватила владу. Якщо б це сталося було давніше, в „старому краю”, — десь в Австрії, чи в Польщі, чи в Росії — то такі жертви могли б мріяти про це, щоб утікти у вільну країну — в Канаду, Америку, Австралію. Але якщо б запанувала диктатура і в цих вільних країнах, то вже не було б куди втікати.

Чи це може статися? Там, де самопоневолених людей стає більше й більше, — де спільнота перетворюється в безкритичну масу, яка сліпо підлягає якісь тоталітарній силі — червоній, чорній, білій чи якісь іншій, — там твориться ґрунт під владу однієї з тоталітарних сил. Такий аргумент, що, мовляв, ця диктаторська сила не є мені небезпечною, бо ж я її підтримую, — це самообман несвідомості. Диктатура, це абсолютна влада невеличкої групи, а вся решта — будь вона її прихильна цій диктатурі, перетворюється не тільки в духових, але й у тілесних рабів.

Ці самі народні маси, які 1917 р. підтримали большевицьку верхівку, після перемоги большевицької партії стали абсолютно поневоленими; ці маси були несвідомі, отже вони не знали, що, підтримуючи большевицьку партію, вони самі себе поневолили.

Ф. Франка підтримав іспанський народ у боротьбі з комуністичними революціонерами, які намагалися завести в Іспанії комуністичну диктатуру. Але цей же Франко згодом завів фашистську диктатуру, і поневолює цей народ, який підтримав був його.

Кожна диктаторська влада раніше чи пізніше може бути усунена шляхом війни чи революції. Але більша загроза є там, де суспільство поневолює само себе, — коли душі всіх одиниць, що складають із себе те суспільство, тісно застібнуті в одну спільну уніформу думання. Від такого суспільства віє сірий дух одноманітності. У всіх основних справах кожна газета, кожен журнал, кожна книжка, кожна наукова праця висловлює цю думку, — бо „всі так кажуть”. Коли зустрічаєте людину, чи берете в руки пресу чи книжку — вже наперед знаєте, що почуєте одно й це саме. Усі пишуть і говорять тільки це, що вже всі знають, всі з тим погоджуються — без уваги на це, чи воно правдиве, чи неправдиве; але ревізії, критиці не вільно піддавати того, бо „всі так думають”. Поминаючи цей факт, що від цього віє сірою, нудною, безнадійною одноманітністю, — тут є значно серйозніша не-

безпека: на загальному ґрунті такої спільноти, де кожна окрема людина не має особистої думки, або, якщо й має, боїться висловлювати її, легко прищеплюються впливи явної чи тайної тоталітарної сили. Ті самі самопоневолені істоти без труду переходят від однієї крайності в другу, напр., від фашизму до комунізму, чи навпаки, бо тут рішає не їхня власна думка, а думка агітатора, за яким вони безкритично йдуть.

Духово самопоневолені люди не творять організацій, народу й держави, — вони творять собою тільки механічно пов'язаний гурт. Державу можуть творити тільки самостійно мислячі індивідуальності, і тільки ці в моральному розумінні є дійсними громадянами. Духово самопоневолені особи не можуть творити ні науки, ні культури, бо вони, не маючи своєї власної думки, не можуть нічого нового від себе дати, — вони повторяють тільки чужі думки.

На світі завжди були й тепер є сили, — як місцеві, так і світові, що боряться за поневолення людини, суспільства, народу, людства. Але давніше поневолення не було такого небезпечне, як тепер; бо колись змагали тільки до поневолення тіла, а тепер змагають до поневолення душ.

Оксана Лятуринська

3 Icaïi

„Се Я простягну руку Мою на народи
і виставлю стяга Мого...”
(Кн. Icaïi, 49-22).

Хто скаже Евусом:*

„Сліпий і кривий прожене тя!” —
той піде на страту! —

Прокляття Давидове ось упаде на всіх тих запеклих:

„Хай струпи, хай лепра покриє!..

Хай пес розшматовує встеклй!..”

І знає невірний:

„Сліпий і кривий неувійде в палату!”**

Ще сказано:

„В славі Господній Мене на Сіоні
ніхто з необрізаних взріти не взвірі!

І ноги лизатиме,

ниць припадатиме в порох!”

*) Евус — давня назва Єрусалиму перед вирізанням Давидом, від еву-
зів чи Евусу, корінного населення „Зухвал” відповідь евузів на запро-
понування Давидом добровільно піддатися йому — „Сліпий і кривий про-
жене тя!” — не була, як подає Біблія, з легковаження його нападу. Тоді
вже від Синаю до Либанону й дали тамешне „тихе, мирне” населення, як
не видно зазначає сама Біблія, аж дуже добре пізнало „посідачів Обіцянної”,
тільки їх різниця було, що в способах підбиття: Юда зразу почав вирізува-
ти впень „обрікаючи” Єгові, „удобрючи землю” Давидовими „залізними
боронами” й „пегельними печами”; Ісаїль же за дорадчим Йосипом, по-
чав витискати корінне населення хитріше — поволі, крито-шито, без роз-
голосу. Давида ж з його „ревністю Господеві” особливо пінали евузій й
інші народи, вигублювані в Геброні й у довкіллі. Ще памяткіш пінав це
той „сліпий і кривий”, вирвавшись з-під Давидових „кривавих рук”, що
лякається й сам Єгова, тому й не дозволив будувати Єрусалимський храм.

— О. Л.

**) „Сліпий і кривий неувійде в палату!” — стало приказковим, після
підбиття Евусу. Знаючи, що Давид, з огляду на рабів для себе, не „обрік”
підступного Євусу, а якусь частину залишив, що й знаючи способи, застосувані
Юдою до підкорених — остіллювання, склічування, звалашування, —
зовсім ясно, що то була Давидова „помста” за „зухвалу” відповідь: не
пускати нікого зі спотворених залишків до своєї кедрової палати, що по-
ставив собі в Евусі. Та вже й треба було остерігатись і того „сліпого і кри-
вого”: ненависть „обрічаних” чим далі, тим більше зростала. Те „мирне,
тихе” населення Канаану вже не було таким довірливим і просто-
духим, як спочатку, коли сини Якова брали міста, як куріпок восени. Але
ї тут добрали способів: пророцтвами пророків з найцинічнішою казуїсти-
кою. Коли сучасний „кривий і сліпий” ще й досі приймає ту казуїстику
за „слово Боже”, то поготів простодухий канаанець. — О. Л.

Яр Славутич

МОСКОВІЯ*

Стойш з украденим ім'ям,
Напівтатарка, напівфінка.
Жахає свистом Солов'я
Билин осквернена сторінка.

Живеш, мов злодій на горбі,
І косиш око в безмір степу,
Кленучи в радісній злобі
Ясновельможного Мазепу.

Ідеш упирем по кістках —
І стигне піною отрути
На хижо стиснутих устах
Зневага Сталіна й Малюти.

О, муко! Вп'явши пазурі
У жертві сковані, невинні,
Жиরують смерди, як царі, —
Аж очі рвуться яструбині.

І сморід, бурий і пливкий,
Поймає простори безкраї.
Лежать в скелетах Соловки,
І з надер Вінниця ридає.

Та вірю в правди майбуття,
У благовістя правди вірю —
Владеш, не знавши каяття,
В подобі раненого звіря!

На щастя гнаним — упадеш!
І, снаговито спрагла зміни,
Устане з полум'я пожеж
Священна воля України.

1945 — 1950

* З книги „Маєстат”, що саме друкується. — Ред.

С. В. Савчук

Тарас Шевченко і Айра Олдридж

У житті Тараса Шевченка був один цікавий і значущий епізод, про який ширше громадянство знає або відносно небагато, або й зовсім нічого, бо в коротких біографіях Шевченка, доступних середньому читачеві, про нього не згадується. Цим епізодом було знайомство і здружження Т. Шевченка з актором-трагіком Айрою Олдриджем — американським негром (мурином). Це скоїлося наприкінці 1858 року в Петербурзі, де Олдридж виступав тоді з надзвичайно великими успіхами в постановці Шекспірових п'єс „Отелло” і „Король Лір”.

Шевченка, який високо цінив театральне мистецтво і залюбки відвідував театральні вистави, геніяльна гра Олдриджа відразу сильно заполонила. У листі до М. Щепкіна, датованого 6 грудня 1858 р., Шевченко між іншим писав: „У нас тепер африканський актор чудеса виробляє на сцені. Живого Шекспіра показує. Не знаю, чи поїде він до вас. А більше нового нема нічого”.

Про надзвичайні акторські здібності Олдриджа, особливо у вираженні глибоких почувань та емоції, сучасники Шевченка залишили багато цікавих спогадів. Наприклад, А. Никітенко записав про це у своєму щоденнику, між іншим, таке:

„Трудно идти далее в выражении сильных и глубоких страстей. В третьем акте, в сцене с Яго, он до того страшен, что людям слабонервным трудно его выносить, а в сцене отчаяния в последнем акте вас душат слезы”.

Никітенко ще згадує, що Олдридж у ролі Отелло робив на нього таке сильне враження, що ввижався йому навіть уночі.

Багато спогадів Шевченкових сучасників залишилося про те, як глибоко хвилювало Шевченка Олдриджеве мистецтво та як між ними встановилися найдружніші взаємини. Художник М. О. Мікешін у своїх споминах, які написав для празького видання „Кобзаря” 1876 року, описує

таку сцену, яку він бачив в акторській вбиральні Олдридж:

„В широком кресле, развались от усталости, полу-
лежал „король Лир”, а на нем, буквально на нем, находил-
ся Тарас Григорьевич; слезы градом сыпались из его глаз,
отрывочные, страстные слова ругани і ласки сдавленным
громким шепотом произносил он, покрывая поцелуями
раскрашенное масляною краскою лицо, руки и плечи ве-
ликого актера”.

Айра Олдриджа в ролі Отелло з п'єси
В. Шекспіра. (Літографія 1862).

Щоправда, спомини Мікешіна про Шевченка були піз-
ніше його сучасниками спростовувані, як у дечому неправ-
диві (наприклад, його список квартири Шевченка, як житло
нібито великого нехлюя), отже не виключене, що, опису-
ючи цю сцену між Шевченком і Олдриджем, Мікешін та-

кож міг надто попустити волю своїй буйній фантазії, а вже особливо в описі способу й інтенсивності, якими Шевченко виявляв свій захват Олдриджем та його грою, але — нехай би й так, то все ж таки ці спогади Мікешіна таки підтверджують спогади інших сучасників Шевченка про його велике здруження з Олдриджем.

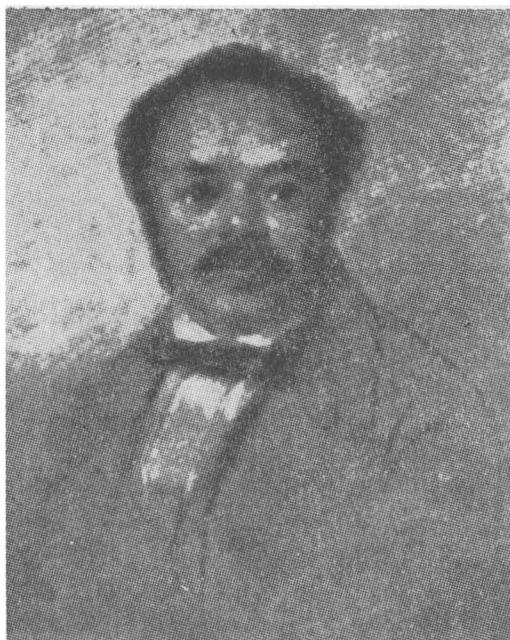
Шевченка познайомила з Олдриджем Катерина Юнге в домі свого батька — графа Федора Петровича Толстого. Граф Толстой — це славний тих часів російський художник і різьбар, довголітній віце-президент Петербурзької Академії Мистецтв та один з її професорів; він був людиною високої всебічної освіти і відзначався, як на ті часи, особливою людяністю й поступовістю. Хоч Шевченко вступив в Академію і закінчив її за часів Толстого, то однак він особисто не був з ним знайомий; але немає сумніву, що Толстой про нього знов — і про його винятковий життєвий шлях і про малярські здібності. Отож, коли Шевченкові друзі звернулися до графа Федора та його дружини Анастасії — людини добрякої й поступової, щоб вони допомогли полегчити долю Шевченка, то вони широко взялися за справу визволення Шевченка, аж поки ці заходи не увінчалися успіхом. І тому-то Шевченко називає їх „єдиними спричинцями моєго визволення” („Журнал”, 13 червня 1857).

По повороті із заслання до Петербургу Шевченко дуже часто бував у домі Толстих, гостював у них та взагалі між ними створилися широкосердечні взаємовідносини, про що Шевченко часто згадує у своєму „Журналі” (щоденні записи). Шевченком захопилася також дочка цього графа, Катерина Юнге, яка залишила про нього особливо цінні спомини, а в них також і згадки про його знайомство й здруження з Олдриджем. Після зустрічі в домі Толстих обидва мистці зустрічалися не тільки в гостях, але також у квартирі Шевченка, де його Олдридж відвідував.

Замітно, що хоч Олдридж розмовляв тільки по-англійському, а Шевченко цієї мови не знов, то все ж таки вони, очевидно, розуміли один одного й без слів, бо, як з приводу цього завважує Катерина Юнге, „Оба они были

художники, стало-быть наблюдательны, у обоих были выразительные лица, а Олдридж жестами и мимикою просто представлял все, что он хотел сказать”.

Під час відвідин Олдриджем Шевченка в його квартирі, Шевченко намалював портрет Олдриджа, фотокопія якого додається до цієї статті. На портреті видніє власноручний підпис Шевченка з датою-роком: „1858 Т. Шевченко”. Перед першою світовою війною цей портрет знаходився в галерії Третякова в Москві.

Айра Олдридж
Портрет роботи Т. Шевченка 1858.

Року 1915-го російський маляр і гравер Леонід Пастернак*) намалював картину, що зображує обох мистців

*) Про особу художника Леоніда Пастернака, Українська Загальна Енциклопедія (Видання Кооперативи „Рідна Школа“) подає такі інформації: „рос. маляр і гравер, укр. роду, 1862; реаліст інтимного побуту, психолоگ; ілюстрації, портрети Л. Толстого та ін.“ Цікавий факт, що Пастернакові портрети росіяніна Толстого тут згадані, а його ж образ на тему Шевченка й Олдриджа не згаданий.

під час малювання Шевченком Олдриджевого портрета. Репродукція цього Пастернакового малюнка, зроблена нами з англійського видання „Studio - Talk”, додається до цієї статті; подаємо також дослівний текст того пояснення до малюнка, яке було надруковане в згаданому виданні.*) У цьому поясненні говориться, що малюнок був призначений, як ілюстрація до нариса про Олдриджа й Шевченка, але хто цього нариса писав і де він мав друкуватися — цього в поясненні не сказано. Але хоч часткову відповідь на це дає нам надпис на малюнкові, зроблений рукою самого художника, такого змісту: „Для Сборника „Кличъ” рис. Пастернак 1915”:**)

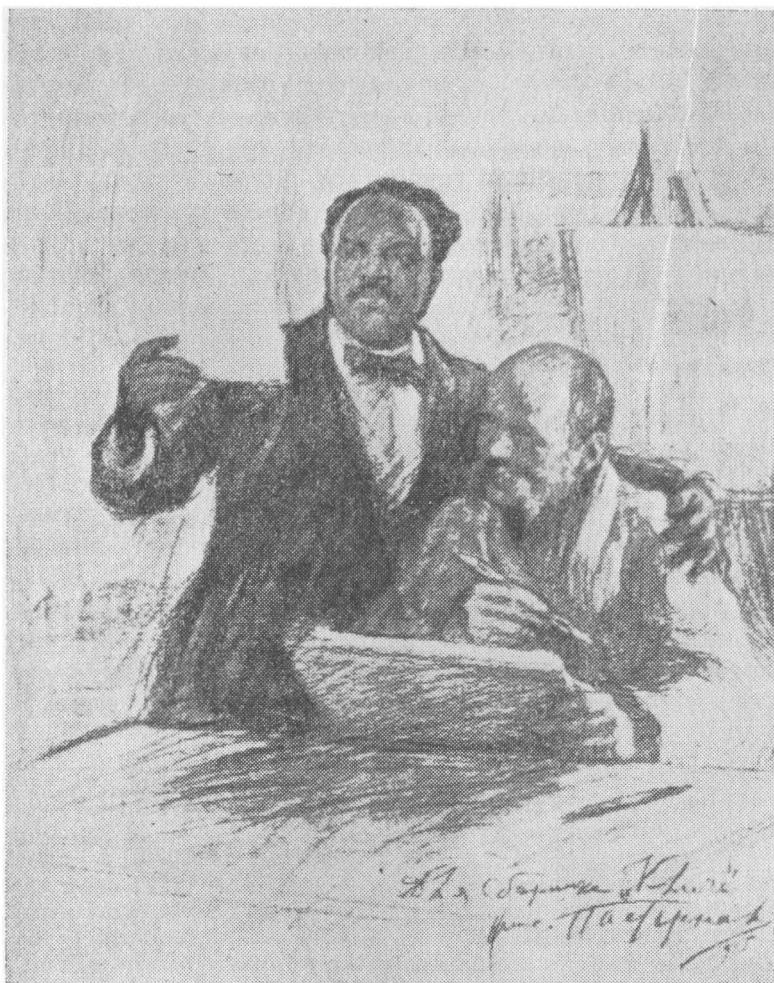
А тепер трохи більше про особу самого Айра Олдриджа та його мистецько-театральну кар'єру.

Про юні роки Айри Олдриджа точніших відомостей не маємо, а й ті, що є — часто самосуперечні. Але загально прийнято інформацію, що він був внуком Сенгалійського ватажка (Сенгалія — частина Африки), якого християнські місіонери захотіли послати свого сина, батька Айри, до США на студії. Батько Айри в Африку вже не повернувся, але, набувши собі потрібну освіту, став проповідником Пресвітерської Церкви для негрів.

*) The drawing by L. Pasternak, of which a reproduction is here given, has been designed to serve as an illustration to an essay on Oldridge (має бути: Aldridge) and Taras Shevchenko. The national poet of the Ukraine, who was also a gifted draughtsman and etcher, became acquainted with the American tragedian Oldridge in 1858 at the house of Count Fedor Tolstoi, at that time Vice-President of the Academy of Arts in St. Petersburg, and the acquaintance thus initiated developed into a warm friendship, in spite of the fact that they could understand one another only through the medium of an interpreter. Shevchenko at the time drew portrait of Oldridge which is now in the Tretiakoff Gallery in Moscow, and the occasion has been reconstituted by L. Pasternak in the drawing now reproduced.

P. E.

**) Замітне, що цього Пастернакового малюнка у великому луксусовому виданні „Тарас Шевченко — життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах” (Державне учбово-педагогічне видавництво

Айра Олдридж і Тарас Шевченко
Малюнок роботи Л. Пастернака 1915.

Айра народився 1807 року в Нью-Йорку (деякі біографи подають, що в Белир, Меріленд), а вчився в Аф-

„Радянська Школа”, Київ, 1960) немає: виходить, що або цей малюнок згаданому видавництву невідомий, або воно з яких інших причин його не помістило й натомість подало автолітографію Ф. Баседіна з 1938 року на подібну тему.

риканській Вільній Школі в Нью-Йорку, що була заснована 1787 року. Ще як учень цієї школи Олдридж почав був грати ролі в Африканському театрі, заснованому визволеними невільниками. Він відразу добився показних успіхів й полюбив театральне мистецтво всією силою своєї душі. По закінченні школи в Нью-Йорку він був висланий, чи може самий дістався, в Глесго в Шотляндії продовжувати студії в тамтешньому університеті. По залишенні університету він усеціло віддався театральній кар'єрі, і скоро здобув собі славу найкращого та найправильнішого інтерпретатора Шекспірових драм.

Року 1826-го він з великим успіхом дебютував у ролі Отелло в театрі „Роялті” в Лондоні, а потім, з таким самим успіхом, виступав у театрі „Седдлерс Уеллс”, після чого гастролював по більших містах Англії та Ірландії. В Дубліні (Ірландія) визначний актор Едмунд Кін запропонував його грати з ним ролю Отелло (замінно виступав у ролі Яго), і вони довгі роки разом гастролювали в Англії й на континенті. Визначні ролі Олдриджевого репертуару були такі: Отелло, король Лір, Мекбет, Аарон (у п'єсі Шекспіра „*Titus Andronicus*”), Занга („*Помста*”), Гамбія („*Невільник*”), Мунго („*The Padlock*”), Ролла („*Pizzaro*”) та інші.

Де тільки Олдридж виступав, там театр був завжди переповнений публікою, що складалася як із звичайних людей, так і з тодішньої аристократії, а монархи та мистецькі установи спішили одні поперед других віддати йому пошану, як генієві театрального мистецтва. Між почестьями та відзначеннями, якими Олдридж був удостоєний, були, між іншими, такі: монарх Пруссії нагородив його медалею (першої класи) мистецтва, а крім того написав йому власною рукою похвального листа; імператор Австрії відзначив його Великим Хрестом Леопольда; в Берні (Швейцарія) Олдридж отримав Медаль Заслуги; він був членом австрійського Імператорського й Архікняжого ордену Діви Марії; почесним членом Імператорської Академії в Петербурзі і т.д., і т.д.

Продовж останніх десять років свого життя Олдридж

виступав головно на континенті. Його останній виступ в Англії відбувся 1865 року, а під час своїх гастроль у 1861-66 рр. він виступав також і в Україні — в Києві, Харкові, Полтаві та в інших містах (його турне по Україні заслуговує на окрему статтю).

Між іншим, Олдридж був близько заприязнився із славним французьким письменником Олександром Дюма, який мав у собі негритянську кров. Дружина Олдриджа була білої раси.

Айра Олдридж помер у Лодзі (Польща) 1867 року. Одні джерела, старші, говорять, що він помер там у дорозі до Петербургу, куди їхав був на гастролі, а інші — що він тоді закінчував у Лодзі свої виступи, після чого мав виїхати на турне в США. Замітний факт, що в Америці Олдридж не був ширше відомий, хіба що тільки з тих відомостей, які доходили туди про його тріумфальні подвиги в Європі. Одне джерело говорить, що після 1830 року Олдридж виступив був на сцені в місті Балтимор у Меріленд, але не мав там успіху, отже назад повернув в Англію.

Ось так, у коротких обрисах, представляється життєвий шлях Айри Олдриджа, — приятеля Тараса Шевченка.

Шевченко і Олдридж!

Перший — син кріпака й сам визволений кріпак, довголітній царський в'язень, син закріпощеного народу; другий — внук гордого й вільного африканського ватажка, але в рідньому краю, у Сполучених Штатах Америки, — член чорної, поневоленої та до краю пониженої раси. Що ж їх обидвох так скоро і так сильно зблизило одного з однім? Який спільній знаменник об'єднував і притягав до себе цих двох, таких, на перший погляд, відмінних людей? Відповідь, хоч тільки й часткову, на це знаходимо в споминах Катерини Юнге, в яких читаємо, між іншим, таке:

„Крім подібності характерів, у цих двох людей було багато спільногого, що викликало в них глибоке співчуття

один до одного: один у молодості був кріпаком, другий належав до раси, яку зневажали; і цей, і другий зазнали в житті багато прикрого й образливого, обидва гаряче любили свій знедолений народ. Пам'ятаю, як обидва вони були зворушені одного вечора, коли я розповіла Олдриджеві історію Шевченка, а останньому перекладала з його слів життя трагіка...”.

ДЖЕРЕЛА:

- А. Никитенко, Записки и дневник, т. II, СПб, 1893.
Е. Юнге, Воспоминания, Вид-во „Сфинкс”.
Т. Г. Шевченко, Кобзарь, т. II, Прага, 1876.
Тарас Шевченко, життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах, Державне учебово-педагогічне видавництво, Київ, 1960.
Тарас Григорович Шевченко, Біографія, Видавництво Київського Університету, 1960.
Повне видання творів Тараса Шевченка, т. IX (Журнал), т. X (Листи), Вид-во Миколи Денисюка, Чікаго, 1960.
Theatre Arts, vol. 26, Aug. 1942.
Dictionary of American Biography, vol. I., Charles Scribner's Sons, New York, 1928.
Herbert Marshall and Mildred Stock, Ira Aldridge, Negro Tragedian, London, Rockliff, 1958.
-

Євген Онацький

ДО ІСТОРІЇ „УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ”

З листів проф. Є. Онацького до о. Д-ра С. В. Савчука

Buenos Aires

Ав. Гаона 4741. Деп. 20.
14. I. 1962.

Високошановний Отче Протопресвітере!

З Новим Роком! Як раз минає 43 роки, як я з дружиною виїздили напередодні Нового Року, 13. I. 1919 р. з Києва. Скільки часу пройшло! Скільки приятелів і знайомих відійшло навікі! В Україні в мене не залишилося більше нікого з близьких, але залишилася Україна, і для неї продовжую жити і працювати... Сердешно дякую за ту оцінку моєї УМЕ, що Ви її дали в Вашому листі з 23. XII. 1961 р. Дійсно я прикладаю великих зусиль до того, щоб моя УМЕ мала не тільки інформативну, але й виховну та моральну вартість, щоб вона була живою книгою, що хоче промовити до ще живих людей... Маєте рацію і в тому, що в своїй праці не маю ніякої бічної допомоги, ні моральної, ні матеріальної. Навпаки, прийшлося мені перебороти великий моральний спротив, а щодо матеріальної сторінки, то й досі УМЕ продовжує бути загрожена в своєму дальншому виході, бо, на жаль, зацікавлення громадянства моєю УМЕ, при повному бойкоті католицької преси, досі таке незначне, що вихід кожної нової книжки зустрічається з поважними фінансовими труднощами. На щастя, ідею моєї УМЕ зрозумів і відважно підтримав колишній УСС, а теперішній адміністратор УАПЦ в Аргентині, о. Б. Арійчук, що геройчно взяв на себе тягар видання й експедиції УМЕ. Без нього, моя УМЕ, маєтися, ніколи б не побачила світу.

Ви хотіли б знати історію моєї УМЕ, вважаючи, що ця історія мала б і деяку наукову вартість і могла б викликати більше зацікавлення моєю УМЕ. Саме тому не можу Вам відмовити в цьому проханні. Подаю Вам її в цьому листі, а Ви вже зробіть із нею що і як вважатимете за краще.

Історія моєї УМЕ дуже довга. Ще студентом Київсько-

го університету, вступивши в 1912 р. на Історико-Філологічний факультет, а одночасно і до нелегальної Української Студентської Громади, куди ввів мене старший брат Олександер, я почав активно цікавитися українською історією та культурою. Для цього, ходячи по київських будінках та вчащаючи що-неділі на київську „толкучку”, я зібрав досить таки поважну бібліотеку з українознавства, в якій мав не тільки всі козацькі літописи, а навіть такі рідкісні книжки, як „Історія Русов” та „Права, по которым судиться...” Мав комплект річників „Кіевской Старини” з 1888 р. по 1905. Читаючи ці свої книжки (я не любив ходити по бібліотеках), я робив до них показники, а цікавіші для мене речі виписував на окремих листках, складених в абетковому порядку. Проте, я тоді ще не думав про жадну Енциклопедію. От просто студіював собі. Не думав я про неї ще й тоді, як, шукаючи професора, який міг би дати мені тему для дипломної роботи з української історії (що не було тоді легкою справою!), одержав, нарешті дозвіл писати про „Родину Полетик”, що в ній мав би знаходитися автор „Історії Русов”. Для опрацювання цієї теми я мусів в 1916 р. поїхати до Чернігова, де в Музеї Тарнавського знаходився архів не тільки Полетик, але й інших споріднених з ними родин. Працюючи над цими архівами вже звиклим для мене методом виписування всіх цікавих речей і розкладання виписок в абетному порядку (на жаль, всі ці виписки я покинув у Києві, і вони загинули, як загинув і архів Полетик разом із музеєм Тарнавського), я познайомився з Вад. Л. Модзалевським, відомим знавцем української культури княжих часів, і це знайомство потім продовжувалося в Києві і спричинилось до того, що я ввійшов в гурток людей, які, як Ю. Нарбут, П. Зайців, живо цікавилися українською культурою і створили журнал „Наше Минуле”, в якому я вперше мав можливість використати свої архівні та інші виписки, пишучи рецензію на такий спеціальний твір, як нумізматична розвідка В. А. Шугаєвського „Монета й денежний счет в Лев. Украине в XVII в.”

Проте, думка про написання — не Енциклопедії, але

Словника Культури Української — зародилася в мене аж в березні 1918 р., коли я, вийшовши з партії укр. соц. революціонерів, а одночасно з цим і з президії Укр. Центр. Ради, де був секретарем, поступив бібліотекарем в Історичний Міський Музей Києва, де директором був М. Біляшевський, а його заступником Дан. Щербаківський, археологічним відділом керувала В. Козловська. Приходили туди часто такі ентузіасти української культури як К. Шероцький, В. Прокопович, Ф. Ернст... I от в цьому незвичайно культурному оточенні людей, що цілковито і з захопленням віддавалися студіям над українською культурою її історією, я, працюючи далі над збиранням матеріалів та громадячи їх в абетковому порядку, насکочив на гарне видання двотомової Енциклопедії Польських Стародавностей Зігмунта Гльоґера, в якій знаходилося чимало матеріалів, для мене особливо цікавих. От працюючи над нею, в мене їй зародилася вперше думка: чому б не скласти подібну Енциклопедію Української Культури. Цю мою думку підтримав дуже гаряче Дан. Щербаківський, який, проте, завважив, що така праця повинна прийти як наслідок дуже довгої й старанної праці, як над збиранням матеріалів, так і над їх критичним і літературним обробленням.

Дальші події так, проте, розвинулися, що я мусів виїхати закордон, як казали — „на три місяці” — в складі Делегації на Мирову Конференцію в Парижі, везучи з собою тільки дві валізи, повні книжок і паперів, що мали б мені служити в моїй праці журналіста при українській Делегації. Були в тих валізах 8 томів „Історії У. Руси” М. Грушевського, „Правда, по которым судится...” і багато інших книжок, що напевно для журналістичної праці були б непридатні, але мені відавалися необхідними... Проте, до Парижу я не доїхав, а опинився в Швейцарії, де, перебуваючи в Льозанні, міг протягом яких п'яти місяців працювати в дуже багатій бібліотеці В. Степанківського, продовжуючи виписувати її складати виписки за абеткою. В жовтні 1919 я вже був у Римі, де мені припала функція Голови Пресового Бюра при Дипломатичній Місії. Тут

уже було не до виписок... Але з припиненням діяльності Місії і переборення первих моментів зрозумілої депресії духа й важких матеріальних труднощів, маючи, зрештою, багато вільного часу, став я вчащати до Бібліотеки Інституту для Сх. Європи, якого я був одним із перших членів. Тут знаходив я такі рідкі й важливі для мене книжки, як журнал „Первісне Громадянство та його пережитки на Україні”, що його редактувала К. Грушевська при найближчому співробітництві батька Мих. Грушевського, журнал „Україна” під редакцією М. Грушевського та багато інших книжок. Виписки мої починали набирати солідних розмірів.

Якось приїхав до Риму проф. Іл. Свінцицький, директор Національного музею в Львові. Йому я вперше (після Дан. Щербаківського), звірився з моєю думкою про Енциклопедію Української культури. Але він до того поставився скептично: „Якщо ви цього доконаєте, — сказав він, усміхаючись, — вас зараз же зроблять академіком...” При цій нагоді він відкупив у мене „Права, по котрим судиться...”, що їх музей у Львові досі не мав.

Коли в вересні 1943 р. гештапівці прийшли в Римі на моє помешкання, щоб мене заарештувати, почали вимагати від мене, щоб я показав їм своє листування. Я відчинив шафу на три відділи з п'ятьма широкими полицями в кожному, що були повні течок із паперами: — Ось, прошу! — Вони безрадно і сердито глянули на мене: — Та ні! Ваше останнє листування! — Моє все листування тут, як і всі інші папери. — Гештапівець простягнув руку, витяг якийсь папір навгад, перекладач почав читати: — Це з давньої історії, — каже. Гештапівець спробував ще раз. Ті ж наслідки. — Треба було б це все забрати, але для цього треба спеціального каміона, і потім, хто це буде розбирати?! — Мене забрали, папери покинули.

Коли ж я, вже в червні 1945 р. повернувся з „Вавилонського полону” (так називається книжка моїх спогадів про перебування во в'язницях та в концентраку Німеччини), вирішив я, що треба негайно приступити до оброблювання моїх матеріалів, бо була б шкода, коли б вони

марно загинули, не діждавшись обробки, а небезпека, як показав досвід із німцями була. Оттоді я засів за працю і написав у трьох примірниках „Енциклопедію українських символів, вірувань і звичаїв” (871 сторінка машинопису великого формату). Один примірник я вислав до Осередку Культури в Вінніпегу, другий до проф. Гайдака в США (потім проф. Гайдак передав той примірник до УВАН), а третій залишився у мене.

Діставши від поліції повідомлення, що мое ім'я знаходиться на спискові людей, призначених комуністами на винищенння, я виїхав до Аргентіни. Тут я спробував був містити уривки з моєї Енциклопедії на сторінках „Наш. Клича”, який я редактував, але зустрів опозицію серед читачів, що знаходили — мабуть не безпідставно, — що такими речами не можна заповнювати часопис, і тому скоро ці спроби припинив... Забув сказати, що, здається, вже в 1932 (чи 33?) р. я спробував був опрацювати для „Нового Шляху”, частину моїх матеріалів, головно політичного та історичного характеру, надаючи їм публіцистичного тону. Полк. Є. Коновалець обіцяв мені, що „Нов. Шлях” робитиме відбитки з кожної окремої літери, що мали окремими брошурами служити для політичного вишколу націоналістичної молоді. Але після того, як всю літеру А було видруковано (причому дуже неуважно, з численними перестановками рядків, що позбавляли текст логічного зв'язку) і відбитки не зроблено, я припинив дальшу працю в цьому напрямку.

Як редактор місячника „Дзвін” Братства св. Покрови в Б. Айресі, я не раз ставав перед фактом браку матеріялу. Тому вирішив зараджувати лихові, подаючи частинно ті гасла з моєї Енциклопедії, що свого часу друкувалися в „Новому Шляху”, а частинно доповнюючи їх новими, що відповідали церковно-релігійному характеру „Дзвонів”. І так у лютому 1954 р. в „Дзвоні” почалася друкувати моя Енциклопедія. Не обійшлося й тут без опозиції, спеціально московільських елементів, але тверда постава о. А. Аріччука як голови Братства, і моя також, як редактора, врятували Енциклопедію. Вона далі друкувалася в

„Дзвоні” і почала знаходити численних прихильників, що нею поважно зацікавилися. Проте, було чути все частіше голоси, що в темпі, яким Енциклопедія друкується в „Дзвоні”, її далі кількох перших літер ніколи не буде видруковано. І от одного дня о. Б. Арійчук запропонував мені видання УМЕ книжками. Те, що було вже видруковане в „Дзвоні”, має бути перебране, частину, якої набір зберігся, буде відбито, а решту буде вже друкуватися безпосередньо, без „Дзвона”, тим більше, що Братство відмовилось від ризика видання, і те ризико перебирає на себе сам о. Б. Арійчук. Перша книжка УМЕ вийшла в жовтні 1957 р. Були рецензії (дуже нечисленні!), що привітали вихід УМЕ в світ, але з’явилися й рецензії, явно неприхильні (І. Костецького), а то й просто ворожі (І. Качурівського та о. д-ра В. Ковалика ЧСВВ). Особливо характерна рецензія цього останнього, яку було видруковано в п’яти католицьких часописах і крім того відбито брошурою на 22 стор. під заголовком „В обороні християнства”. В цій ніби рецензії, а насправді пашквілі, бо в ній не було вказано жадної доброї прикмети УМЕ, а тільки зганьблено її якнайгірше, як твір „в есенціальних елементах нехристиянський, проматеріялістичний і прокомунистичний, нарушуючий головні підвалини християнства”. В завершенні своєї „рецензії” о. д-р В. Ковалик виписав ще й таке: „Тому кожний християнин, а ще більше католик, якому такі книжки заборонено читати, повинен „Енциклопедію” п. Онацького осудити, не купувати, передплати не присилати, а то й відобрести, повести пропаганду проти неї, і при різних нагодах, виборах знати, з ким мається до діла...”*)

Треба признати, що українські католики люди дисципліновані. Досить було, щоб о. доктор В. Ковалик таке написали, як католицькій пресі рота зав’язано: ні один більше католицький часопис не тощо якої іншої рецензії на УМЕ не написав (пощо?!), але навіть і звичайної бібліографічної згадки не вмістив. УМЕ, після рецензії о. д-ра В. Ковалика для них просто не існує. А що україн-

*) Більше про це див. ст. 24: Від Редакції.

ські католики складають переважну більшість нашої еміграції, зрозуміло, що УМЕ мусить переборювати величі труднощі, щоб виходити в світ.

Та з Божою допомогою і підтримкою інших українських патріотів, УМЕ все-таки вже при виході книжки IX, і треба надіятися, що вийдуть у світ з тією ж допомогою й решта — шість книжок. Бо має бути всіх 15. Опрацювання УМЕ вже знаходиться в значному поступі — останнє оброблене гасло — ТРАВЕСТИЯ. Отже, літера Т вже при кінці. А там ідуть уже менші літери, що, треба надіятися, за яких шість місяців опрацюємо і скажемо з полегшю: „нині одпускаєш...” На жаль, із друком іде гірше. За моїми найбільш оптимістичними розрахунками скоріше, ніж за три роки, при теперішньому темпі праці друкарні, не вдасться УМЕ видрукувати...

Ось, Високоповажаний Отче Протопресвітере, Вам предовга історія УМЕ навіть із деяким вглядом у майбутнє.

Прошу прийняти вислови моєї глибокої пошани і побажання всього доброго в Новому Році.

Ваш Є. Онацький

— 0 —

15. II. 1962.

Високодостойний Отче Протопресвітере!

В минулому листі я забув Вам відповісти на Ваш запит про „Енциклопедію українських символів, звичаїв і вірувань...” Вона вся входить в УМЕ. Я вже днів за два закінчу літеру „У”. Здається, єсть перспектива що друкарня матиме другого лінотипіста.

З пошаною і щирим привітом

Ваш Є. Онацький

Від Редакції

ВІДНОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ПРЕСИ ДО „УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ”

Перший більший наступ на „Українську малу енциклопедію”, а властиво на її ініціатора й автора повела 1958 р. українська католицька газета в Бразилії „Праця” публікованою в ній (в серії чисел) дов-

шою статтею католицького священика о. д-ра В. Ковалика п. з. „В обороні християнства”. У цій частині своєї статті, що публікувалася в „Праці” за 21 травня 1958 р., о. д-р В. Ковалик між іншим ось що писав про „Українську малу енциклопедію”:

„... Цей твір в есенціальних елементах є нехристиянським, проматеріалістичним і про-комуністичним, нарушуєчи головні підвалини християнства...” А в „Праці” за 26 червня 1958 р. о. Ковалик у продовженні цієї ж своєї статті на цю саму тему між іншим писав таке: „П. Онацький вважається науковцем, бо навіть написав: „дійсний член НТШ і УВАН”. Навіть большевики, хоч які запеклі вороги Кат. Церкви й Унії, але більше й об'єктивніше пишуть про неї, ніж п. Онацький...” „... Тому кожний християнин, а ще більше католик, якому такі книжки заборонено читати, повинен „Енциклопедію” п. Онацького осудити, не купувати, передплати не висилати, а то й відобрести, повести пропаганду проти неї, і при різних нагодах, виборах знати з ким мається до діла”.

До вищезгаданої статті о. Ковалика, коли ця стаття саме починала друкуватися, редакція „Праці” за 21 травня 1958 р. додала від себе ось цю супровідну примітку:

„Погляди, які ширить проф. Онацький у своїй „Енциклопедії”, це нераз погляди багатьох „учених”, які ніби признаються до християнства, але в практиці так поступають і ширять такі ідеї, які в своїй суті поганські, чи ще гірші”.

**
*

Вищезгадану статтю о. Ковалика передруковали й декотрі інші католицькі газети — аж п'ять.

Цей наступ на проф. Євгена Онацького — заслуженого українськогоченого, одного з провідних діячів утворенні Української Народної Республіки 1918 р. і чільного члена Організації Українських Націоналістів — ще з часів її провідника пок. полк. Євгена Коновальця — католицька преса повела за це, що проф. Є. Онацький так окреслив наслідки Берестейської унії 1596 р.:

„Берестейська унія — одне з найбільших нещасть українського народу, що розщепило українську Церкву і витворило в єдиного досі українського одновірного народу уніятів і православних, які протягом довшого часу вели між собою завзяту релігійну боротьбу, що ще й досі не зовсім вигасла і вносить часом значні труднощі в творенні єдиного національного фронту оборони супроти наступу безбожницької Москви... Саме ця релігійна боротьба, в якій православні українці зазнавали свого часу великих утисків від поляків, що намагалися зробити з унії політичну й національну зброю асиміляції українського населення, примушували православних українців звертатися за допомогою до православної Москви, і причинилося у великій мірі до дальнього українського нещастя, що було логічним на-

слідком першого — до Переяславської угоди 1654 р., що в ній реалігійний момент відіграв значну роль, і що призвело зрештою до повного поневолення Москвою і української православної Церкви і всієї української нації».

Цебто, проф. Є. Онацький твердить, що інспірована Польщею, Берестейська унія великою мірою причинила до зайняття України Москвою; бо Україна, обезсильна боротьбою проти унії та її покровительки Польщі, була силою відштовху попхнена в напрямку Москви, безпомічна, обезкровлена, падаючи, мимоволі опинилася в „обіймах” Москви. Саме за цей критичний підхід до справи Берестейської унії, зроблений проф. Онацьким з точки зору добра української справи й правди, проф. Онацький наразився на вищезгадані атаки української католицької преси.

Свящ. Ковалик, безперечно, писав у щирому переконанні, що добро Римської Церкви — це для нього, як священика цієї Церкви, найвищий закон. Але він, як українець і людина випустив з уваги ось що: життєві інтереси нації — будь вони католицькі чи не-католицькі, не завжди можна погодити з напрямними політики Римської Церкви. Якщо б народи й людина у всьому підпорядковувалися політичним поглядам Римської Церкви, то не було б розвитку культури й цівілізації людства й народів. В італійців не було б Бокаччіо, у французів не було б Віктора Юго, в поляків не було б Міцкевича, Словашького й Жеромського, в українців не було б Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Симона Петлюри і ін. Людство не мало б філософа Канта, астронома Коперника і т. д. і т. д.

Часи заміняються, і іноді зміняється дещо і в політиці Римської Церкви. Ось ще донедавна найбільший твір Віктора Юго був на списку книг, заборонених Католицькою Церквою, а тепер уже папа Іван ХХІІІ зняв цю книгу з Індексу, і дозволив католикам її читати. Цебто, теперішній провід Католицької Церкви вважає, що попередні папи помилилися щодо цього твору В. Юго. Але якщо б В. Юго був послухав заборони давніших римських пап, і не написав його, то французи й світ не мали б цього великого твору.

Минуться критики, минуться ті газети, що атакують „Енциклопедію” проф. Онацького, і самі вони знають, що історія української науки й культури не відчує тут особливішої втрати, але „Енциклопедія” проф. Онацького залишиться на довгі часи, як одна з показних цеглин у самих фундаментах української культури й науки. А цієї „Енциклопедії” не було б, і її браку не заступила б вищезгадана преса — так, як вона не може заступити творів Шевченка, Франка, „Історії України-Русі” Грушевського, і всього того, що вищезгаданим критикам не подобається, але без чого українська нація не була б нацією.

— 0 —

Сава Зеркаль

Ще про „українську базилику коло Кельц”

Мені не довелося читати статті в газеті „Новий Шлях” з 9. X. 1959 р. про викопану українську базилику коло Кельц. Уперше я довідався про це з квартальника „Новий Літопис”, ч. 1(2), 1962 р., із статті Дмитра Біласа — ЧИ СПРАВДІ „ВИКОПАЛИ СТАРИННУ УКРАЇНСЬКУ БАЗИЛИКУ КОЛО КЕЛЬЦ?” Уже сам запитник автора статті насторожує читача, щоб при читанні він був обережним, розсудливим і критичним.

Церкву викопано, чи відкопано її останки, в містечку ВИСЛИЦІ, на Келецчині, чи як автор Дмитро Білас (далі скорочено Д. Б.) пише на „Вислянщині”. Містечко Вислиця знаходиться на лівому допливі Висли — на ріці Ніді, приблизно в 20 км. від її вtokу у Вислу.

Д. Б. терміном „Вислянщина” визначує простір так: „горішня Висла і Піліца аж менш більш по р. Хотчу і Каменку на півночі з її (Висли) лівобережними допливами рік Ніди і Нідиці. А осідком їх князя був город Висліца. На правобережжі вони займали допливи долішньої Висли, як Скави, Раби, Дунайця і Білої, менш-більш по ріку Вислоку, доходячи до обох берегів гирла Сяну та посугуясь на північ нижче гірла Вепра аж до того місця, де впадає у Вислу її лівобережний доплив ріки Хотчи.”

З таким визначенням „Вислянщини” ми зустрічаємося тільки в новішій польській історичній літературі, а оце також і в Д. Б. У монументальній праці М. Грушевського „Історія України-Руси” такого визначення немає; а в найновішій студії д-ра Степана Божика (1) маємо назгу „Західня Галичина” — між р. Піліцею і р. Вислою, до якої, самозрозуміло, належить і міст. Вислиця, Кельці, Панчів і... Краків. Тут я дозволю собі подати визначення деяких західніх областей України.

ЗАХІДНА ГАЛИЧИНА — займає простір від коліна р. Висли, коло м. Осьвенціма, звідси на північ до верхів’я р. Піліци і далі Піліцею аж до вtokу до р. Висли, звідси

вниз Вислою аж до того місця, звідки початково вийшли, щебто до м. Осьвенціма.

СХІДНЯ ГАЛИЧИНА — займає простір: на південному заході, близько стичності границь Шлеська, Чехословаччини і Польщі, на вершку Баранів (1214 м.), до джерела р. Висли і так р. Вислою аж до вtokу (на правому боці) р. Сяну, звідси р. Сяном до м. Улянова, р. Танвою на схід до м. Сокала на р. Бузі, звідси р. Бугом аж до джерел, і переходимо до джерел р. Збруча, р. Збручем до вtokу в р. Дністер, Дністром на захід до с. Жежави, звідси на південь до вtokу р. Черемоша до р. Прту, звідси на південь р. Черемошем і р. Білим Черемошем до самого джерела його і верха Жупана (1485 м.) в південних Карпатах, звідси на захід бувшою границею поміж Польщею і Чехословаччиною (в 1918-1939 роках) аж до того пункту, з якого вийшли: верха Баранів.

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА ОБЛАСТЬ, колись Червона Русь, тепер Люблинщина, Холмщина і Підляшшя. Цю область охоплюємо такими границями: починаємо від вtokу р. Сяну до р. Висли, звідси на північ р. Вислою аж до допливу р. Вільги (правитий приток, проти р. Піліци), звідси р. Вільгою до її верхів'я, далі на північ до м. Сідлиці, річкою Лівицею до м. Венгрів (на другому березі м. Лів), далі на північ до м. Брок, при втоці р. Брука в р. Буг, далі на північ до міста Візна на р. Нареві, далі на схід р. Наревом аж до її верхів'я; на сході межує з Поліссям; на півдні зо Східньою Галичиною — аж до пункту, з якого вийшли.

Такі були історичні границі князівської України від часів міграції слов'яно-української (чи русинської, за старою термінологією) на захід в VI-VII століттях, та які (ци границі) потривали аж до XIII століття. При розгляді нашої теми ми будемо придержуватися цих територіальних визначень.

Ще треба відразу відповісти, для ясності, звідки в Західній Галичині і Західно-Українській області взялися українці-русини, і коли? Відповідь на це питання знайдемо в працях істориків своїх і чужих (2). У VI-VII стол. чи-

сельно велика міграція з теренів України-Руси, з-над Дніпра, прийшла до просторів верхнього Дністра і невідомо з яких причин тут вона поділилася на дві групи: одна група пішла прямо на захід і зайніла простір від границь Шлеська, верхів'я р. Висли, до верхів'я р. Піліце і Піліцею до Висли, і, перейшовши Вислу, зайніла простір Західно-Української області; друга група повернулася на південь, перейшла через Карпати і зайніла простір від верхів'я р. Тиси, Тисою до Дунаю, Дунаєм аж до вtokу р. Морави, р. Моравою до м. Годоніна, звідси верхами Білих Карпат, Яворинськими, а північна границя йшла Бескидами, Татрами і Карпатами аж до Буковини.

На цих просторах від II ст. по Р. Хр. жили хорвати, білі хорвати, червоні хорвати і ще якісь інші маленькі племена поганські. Продовж V-VI стол. (3) більшість хорватів мігрувала на південь, перейшовши Дунай, у війні з Римською імперією здобула собі простір на Балканах, організувала свою власну державу і так ця хорватська міграція там залишилася назавжди. I в цю порожнечу (вакуум), витворену хорватською міграцією, ввійшла міграція слов'яно-українська-русинська. Решта хорватів, які залишилися, продовж століть асимілювалися з українсько-русинською міграцією, і ввесь цей простір мовно, релігійно і державно став українсько-русинським.

Київ став столицею князів і всієї України-Руси. З прийняттям слов'янами візантійсько-християнського обряду від місіонерів християнства братів Кирила й Мефодія в 860-864 роках Україна-Русь також прийняла частково християнство візантійського обряду, а остаточне офіційльне прийняття християнства, з Греції треба віднести на 988 рік, коли це перевів князь України-Руси Володимир Святославович — Великий.

Польська історіографія про це не згадує, бо така теза не входить в її державну концепцію, і вона свідомо відкидає навіть думку про ці терени, які тут згадано; на їхню думку Україна-Русь починається від Бугу і Дністра на схід. Звичайно, з такими тенденційними стремліннями поляків ми не можемо погодитися, тому на цю тему з ни-

ми немає рації дискутувати, її треба просто відкинути. (4).

У цій Українській Західній Галичині знаходився старовинний град Вислиця (тепер нічим незамітне містечко) з українським православним населенням, яке визнавало над собою державну владу українських Київських князів. Християнство було сюди перенесено з Великоморавської держави (далі скорочено — Морава) 866 р. учнями місіонерів Кирила й Мефодія. Від 884 р. по 907 р. Шлеськом, Західньою Галичиною, Північно-Українською областю (Червона Русь) і вузьким пругом понад Вислою Східної Галичини володіла Моравська держава за кн. Святополка і Моймира II (5). Після розгромлення уграми-мадярами Моравської держави 5. VIII. 907 р., коли був забитий князь Моравський Моймір II Моравська держава перестала існувати, і тільки через деякий час вона відновила своє державне існування спільно з Чехією (населення Моравії і Чехів — це чехи). З цього часу окуповані українські терени звільнені з-під чеського панування, і їх привернено під державну владу Києва.

Польська державна організація започаткувалася аж у 963 році; першим її князем був Мешко (963-992), або по прийнятті християнства він називався Мечислав I, син Земислава П'яста; під його володіння належали польські племена на захід від р. Піліци і р. Висли. Польські племена тоді були поганами, християнство тільки почало ширитися через німецьких католицьких єпископів, а в роках 866 р. тут почало ширитися й християнство візантійського обряду. Кн. Мешко в молодих літах також прийняв візантійський обряд, а року 966 перейшов на римо-католицький обряд. Обидва християнські обряди тоді були толерантними одні до одних, щоб спільно поборювати поганство, яке боролося з християнством. (6).

Скріпивши свої сили, Мешко чи Мечислав I, пішов на підбій Української землі і заволодів був Західною Галичиною, Червоною Руссю і пругом Східної Галичини понад Вислою, назвавши завойовані Українські землі „Східною Малопольщею”, а польські землі на захід від р. Піліци і Висли — „Великопольща”. З цього часу цей термін

прийняли польські історики у своїх писаннях, а малоосвічені українці за ними повторюють. Та не довго прийшлося Мечиславові I тішитися цією „Малопольщою”, бо в роках 981-983 князь України-Руси Володимир Святославович ці всі землі відібрав і прилучив до своєї Української держави, які потривали аж до 1013 року, коли-то другий польський князь чи король Болеслав I Хоробрий (992-1025) пішов новою війною, при допомозі свого зятя, неславного сина славного батька братовбивника Святополка Володимировича, відібрав „Малопольщу” і дійшов аж до Києва.

Твердження п. Д. Б., що „Вищезгадана відкопана церква не належала, та й не могла належати, на початку Х-го століття не тільки до поляків, але й до русичів, а тим більше — до українців. Бо за того часу ані польська, ані українська нації ще не існували...” — не згідне з дійсністю.

А ось друге твердження п. Д. Б.: „Племя Вислян належало до західних Словян, яке на переломі X-XI ст. увійшло в склад польської нації (отже: були чи не були українська і польські нації в X-XI століттях, пане Д. Б.!? — С. Дз.), що формувалася за володаря Мешка I-го”. Немає в цих твердженнях ні дробишки правди, бо українці-русини належали до східної групи слов'ян, а не до західної (до західної групи належали: ляхи (поляки), чехи, лужичани, поморяни, полаб'яни і інші); коли саме „увійшли висляни” до Польської держави, — ми вже сказали вище. Отже, населення між Піліцею і Вислою з містом-градом Висліцею було українське, значить східної групи Слов'ян.

Наші твердження основуємо на таких відомостях:

1). „Запис польської княгині Оди (кінець X. ст.) згадує про Русь на пограниччі з Прусами та „руські землі, що простягаються аж по Краків”, і по всій імовірності це була Русь не тільки політична, а й етнографічна” (7).

(2). „Українці мали все для Krakova багато атавістичного сентименту. Відай тому, що їх предки, ті, що мешкали в недалекій околиці від Krakova, і ті, що жили понад Сяном та між Вислою і Бугом, між Вислою і Карпатами, і ті, що про них забуто, а котрі жили між Пилицею і Вислою,

вже в другій половині 9-того століття прийняли віру Христову, були охрещені через Св. Мефодія в слов'янсько-візантійському обряді, а навіть мали в Krakovі своїх єпископів і не одну, а кілька церков” (8).

3). Нарешті й сам Д. Б. признає, що „...державні кордони Київської Русі Ярослава Мудрого (1019-1054) сягали на заході — до джерел Висли, до Німана...” (9).

У 1031 р. брати князі Ярослав і Мстислав Володимировичі відібрали від польського короля Мечислава II (1025-1034) Українські землі по Вислу і Червенські городи, Західня Галичина залишилася під польською окупацією.

У 1205 р. князь Галичини і Володимири Роман Мстиславович пішов війною на Польщу, щоб відібрати прадідну землю, Західну Галичину, до своєї держави, але, перейшовши Вислу, він поліг у бою з поляками коло Завихоста, не виконавши свого завдання.

Аж до повного занепаду Української князівської і королівської держави у XIV столітті, українські володарі ніколи не зрікалися до відібання Західної Галичини і Червенських городів від поляків і прилучення до Української держави.

„Історію” Д. Б. про князя Вишевата треба віднести до легенд польських історіографів, як також і тезу про „Державу Земовити...” та оповідання про „Польську державу” і інші теми, які хоч і цікавлять нас, і певно ще до них повернемося, але в цій статті не маємо ані місця, ані потреби над ними зупинятися; вони писані польськими патріотами і державниками з певною тенденцією для оправдання державної польської рациї стану посідання.

Закінчимо словами:

„Українські історики й географи в своїй скромності, а трохи і залежності від німецьких і польських можновладців пішли по лінії найменшого опору: не акцентування претенсій до історичних границь, в лінії Пилици або покрайній мірі на цілім бігу Висли, а спинились на Вислоку й Вепрі. Не диво, що українців відсунено по

другій світовій війні на лінію Керзона. В граничних спорах все так буває, що тому, хто менше жадає, менше дадуть, а і те менше забирають". (10).

Бруклін, 25. III. 1962 р.

П О К А З Ч И К Л I Т E R A T U R I

1. Д-р Степан Божик — Українська Католицька Парохія і церква Св. Норберта в Кракові. Видало Українське Науково-Освітнє Товариство в Бельгії. 1959.
2. Михайло Грушевський — Історія України Руси. Том I, II, III. Новий Йорк 1954.
Любор Нідерле — Словянські старожитності. Походження і початки народу Словянського. Том I. Прага 1902. (Чеською мовою)
Павло Шафарик — Словянські старожитності. Словянський народопись. Прага. (Чеською мовою).
3. Мирон Курдуба — Північно-Західна Україна. Видання СВУ. Відень 1917 р.
4. Павло Крат — Українська стародавність. Торонто 1958. Ст. 185-7.
5. Люціян Ридль — Історія Польщі. Варшава 1919. (Польською мовою):
6. Франтішек Паляцкий — З історії народу Чеського. Прага 1957. (Чеською мовою).
7. С. Оргенбранд — Енциклопедія загальна. Варшава 1875 р. Том IX, с. 188. (Польською мовою).
8. Як під ч. 2. Том I, ст. 218.
9. Як під ч. 1, Стор. 19.
10. „За Синім Океаном” Новий Йорк 1961, число 3, ст. 25.

Isydor Goresky

Migration and Its Effects On Cultures

**An Address to the St. Andrew's College Convention,
November 19, 1961, Winnipeg, Man.**

Ladies and Gentlemen — It might interest you to know that it is with some trepidation that I accepted this invitation to speak to your gathering. I should assure you that my hesitancy was greater because I grew up in Manitoba. Using a Biblical figure I, too, wandered in Hebron. I loved its warm winds and my heart has been empty for its people. However, since I moved to Galilee I have become attached to its hills and its cool waters. I will therefore not blame you if you decide there is nothing new in what I am going to tell you this afternoon. The only reason I accepted is that I hope others will be able, with this beginning, to do some reading in the hope that they might discover something which might be of help in making the integration of Ukrainians in Canada much easier and their contribution much greater than otherwise. I am therefore going to ask for your indulgence in outlining what three students of cultures have to say about this problem. These are Toynbee, Huntington and Handlin.

Contrary to popular assumption Toynbee claims that it is not good fortune but adversity which has triggered advances in civilization. Furthermore the forces which have caused this advance are not always the same. In analyzing the stimuli which have contributed to the progress of civilizations, he has come to the conclusion that there have been five types of stimuli. In the first place he places the challenge of hard ground or difficult conditions of life. In ancient history nomads from the desert have always won a victory over a sedentary people over a period of time. Another type of experience which has produced a similar effect is that of new ground or migration. A defeat in battle has often aroused a people to almost superhuman efforts though the country might have been in decline previous to this experience. Conquest or

enslavement has often had a similar effect. Pressure or threatened conquest has also been a cause of at least temporary advance. The Austrian Empire owes its beginning to the period when Ottoman pressure was greatest in Europe. When that pressure receded the Austrian Empire went into decline and later collapsed. In my account I wish to deal only with the stimulus of new ground or migration of which an exhaustive study has been made by Huntington.

In discussing the effect of migration Huntington cites selection as the strongest factor. Not only do the more adventurous and more intelligent type choose to face the difficulties on a journey but the migration itself tends to destroy weaker and less adaptable elements of the migrating body. The more difficult the migration the greater is its selective power. The impulse towards migration derives strength partly from conditions at home and partly from those in the place toward which the movement is directed. As to the social nature of the migrating group, it varies with the strength and nature of the impulse toward migration. Russian emigrants, after the First World War, consisted of the aristocratic and more wealthy families. Land-hungry peasants formed the main body of immigrants to the Canadian West.

A good deal of the progress and drive which made the United States a great nation Huntington attributes to the Puritan settlers. Though he acknowledges that the Puritans were competent he feels that their superiority was definitely due to a rigid selection. In the first place the horrors of a long ocean voyage frightened away the less courageous. There was also a very stern physical selection. Not only did many die on the ocean voyage but about half of those who landed in Plymouth succumbed during the first winter. Another factor was intermarriage among the Puritan families. People did not travel widely until early in the nineteenth century. As a result, if a marriage did take place, it was usually to someone who did not live too far away.

If the selective process is strong enough its effects may persist through centuries. As the first example of this persistence Huntington cites two instances: Iceland and Newfound-

land. These two islands are taken as examples to combat the theory of race superiority which was very popular at the time he wrote his book. In the matter of race there was very little difference between these two peoples. The population of Newfoundland was close to three hundred thousand as compared to about one hundred twenty thousand in Iceland. Comparing the literary achievements of the two countries in the nineteenth century he found that Iceland had twenty newspapers and numerous other periodicals as compared to twelve newspapers in Newfoundland. For centuries travellers had reported that nearly everyone over ten years of age could write in Iceland while there was a high degree of illiteracy in Newfoundland. There was a flourishing university in Iceland for a long time while the one in Newfoundland was established only recently. Records show that over three thousand books have been published in Iceland for a comparable figure of three hundred in Newfoundland. In the Encyclopedia Britannica many Icelanders are mentioned and only one from Newfoundland. The condition in Iceland he ascribes to the type of first settlers. They were jarls who would not submit to the centralizing efforts of the King of Norway. In the second place they were separated for a thousand years from the rest of the world and had to carry on the struggle with nature without any help from the outside. Though Iceland appears to have been a pleasant land at the beginning where grain could be grown, it became colder and there was a period in Icelanding history in which the people had to subsist on fishing alone. Newfoundland, on the other hand, was settled by fishermen. While some good effects of migration undoubtedly remained they tended to be nullified by the nearness of Canada and the United States to which many of the more adventurous could escape in times of hardship.

Another group, the Parsis, became unique through the same sort of selection as the Puritans. One of their group died leaving an estate of over two million pounds for charitable purposes. Who were these people? About 650 A. D. Persia was conquered by the Mohammedans who, after a good deal of wandering and suffering, finally settled in India in 781 A. D.

They adopted the language and customs of the population around them but kept their own religion and only intermarried among themselves like an Indian caste. They number only about one hundred thousand but they are the most capable people in India. The literacy of both sexes is high and they have converted arid waste into gardens. Their success in commerce and manufacturing dates from the seventeenth and nineteenth centuries respectively. For over thirteen hundred years the innate capacity of these people lay dormant to blossom again when conditions permitted their emergence. Such dormancy of innate capacity is interesting. One other example of such a resurrection of dormant capacity is the appearance of an American literature in the nineteenth century.

In all these examples Huntington attempts to prove that the dominating factor is not race. The Persians who remained at home have not developed any outstanding characteristics. His thesis is that through selectivity caused by some hardship a harder and more intelligent group is developed and to this group he gives the name of a kith. While studying kiths one cannot avoid discussing one which has the longest history of all known groups. The Jews do not exhibit any characteristics which would entitle them to the name of a race. Racially they show as many different qualities as any other group of people. They differ from other groups in that no other kith has so consistently produced so many great leaders and in that no other kith has been so persistently and so viciously persecuted throughout history. What have been the elements of the selective process to develop this group? Religion has been the primary element with the Jews. Those of the Jews who did not adhere strictly to the belief of their fathers became outcasts. Samaria was formed by the Jews who had intermarried with other people around them. Another cause was the persecution and the terrible series of wars which ended about 150 A. D. While no possible study can be made of the effect of this on the Jews some study has been made of the effect of a more modern period of persecution on the Armenians. It seems certain it tends to eliminate the mentally even more than the physically weak. In a dominating group there is a strong

tendency to harshness towards the mentally weak. Not only are they an easy target for the sadist but they arouse the anger of the persecutors because of their weakness. Furthermore the mentally alert are most able to preserve themselves whether by accommodation in some form or another or by concealment. Huntington also believes that the mentally dull are most likely to adopt the religion of their oppressors. There is no reason to doubt that the above factors were as effective two thousand years ago as they are today. In the third stage the Jews developed other characteristics, mostly peaceful, which have put them in the forefront of civilization. Among these we should not minimize their assimilative activities. The Khazars were a race of people, neighbours of Ukrainians, who professed the Jewish religion. Of the individuals who have been assimilated there is a tendency to assimilate people of the same characteristics as the Jews.

Though more examples might be given of the effects of migration the above will suffice to show moving to new ground does produce, in most cases, a more able and a more energetic people. There is no doubt that much of the progress of new settlers in Canada and the United States can be ascribed to this cause. That a peasant people like the Ukrainians could within the space of two generations reach the position they now occupy in the new land is one of the miracles which only a new land can accomplish. Whether the rate of progress can be maintained is a question for the future. On the other hand, it is also evident that Ukrainians are on the move elsewhere. A study of the question would reveal that the cause of their progress in the last two decades is not migration alone. Toynbee's other stimuli would bear close scrutiny.

We will now proceed to a study of what happens when there is an encounter between two civilizations, one of which is more aggressive than the other. For the first example of this we again turn to Toynbee's analysis of the reaction of Jewry under pressure from Hellenism. The Zealot faction was a group which carried on the struggle against the aggressor by retreating into the fastness of their own Jewish heritage. They believed that if they abided by their ancestral tradition,

observing the whole of it and nothing else, they would thus be given spiritual strength to withstand the invader. The actual struggle may be carried on by war or by isolation in one form or another. This method of isolation has been popular with many immigrant groups who arrived in the new world. In Canada the Doukhobors are probably the most extreme example of zealotism.

Another type of reaction which won the hatred and scorn of Jewish Zealots is given the name of herodianism from Herod, the king of the Jews about the time of the birth of Christ. The policy of Herod was to learn every accomplishment from Hellenism to become better equipped for the Jews to hold their own and live a more comfortable life in a Hellenic world from which there did not appear to be any escape. To his Jewish enemies his policy appeared to be a betrayal of Jewish interests, but was this so? Herodianism may be another way to achieve the same end zealotism desired. When we turn to other nations in more modern times we see the Japanese adopt western civilization in order to be able to survive the pressure from the west. In our history there have been examples of both types of herodianism. Russophilism has always been censured amongst the Ukrainians and with good reason. On the other hand Shevchenko did not hesitate to learn all he could from the Russians in order to use this knowledge to arouse his own people from lethargy.

On the other hand Shevchenko showed definite characteristics of the third type of reaction which Toynbee calls evangelism. The Zealot was a man who looked backward; the Herodian thought he was looking forward, but he was actually looking sideways and trying to copy his neighbours. In the life of most civilizations, sometimes in the darkest hour, there are individuals who are not satisfied with either reaction and choose a more creative path. St. Paul was a Zealot but he overcame his youthful partisanship. He refused to arouse Jews against Hellenism or Hellenism against Jews and taught a new way of life which was superior to both.

While our part in Canadian life is more humble it is apparent that it was some of this spirit that stirred the first

founders of our organizations in this country to make education one of the dominating aims in their lives and proceed to build institutes. We could have wasted a good deal of time on merely resisting pressures from our neighbours without embarking on a creative path of our own. In studying the history of Ukrainians in this country and reflecting on the poverty of our people we can only marvel at their courage and far-sightedness. Future historians may attribute this to the fact that our people discovered that this was one field where bigotry and prejudice did not reign and where an individual was judged on his merits alone, but this does not alter the fact this was looking into the future from a very sordid present.

The history of immigration in the United States has also some clues to help us to understand what has been taking place in this country. The first generation of immigrants were generally welcomed because of their cheap labor and little thought was given to them. They did not become a problem though physical and mental illness took their toll. Their arrival merely helped the earlier generation to rise to higher places in society in supervisory positions. Most of them arrived in the new land with the hope that they might make enough money to be able to return to the old land. Of course this was only a dream but their dream of returning home gave them patience and a willingness to work under almost any conditions.

Trouble came with the second generation. To these children America was their home and they resented the attempt of their parents to teach them anything which might interfere with what they thought would make them true Americans. When these young people sought jobs they became a direct threat to the older generations of America and aroused fear and prejudice. As a result they formed groups of their own sometimes for a good purpose and sometimes even criminal. They were generally ashamed of their own parents and grew to hate groups which sought to prevent them from achieving a heritage which they regarded as rightfully their own. Very often the whole people from which they came were judged by the actions of this group. This was the origin of the Al

Capones and others who gave the Italians such a bad name. In late years you will note that the Italians have become a quite respectable people and that the chief criminal element in New York are now Porto Ricans. Another second generation has grown up. The second generation has always proved to be bitter and aggressive, without any ties in the institutions of their parents or of the new country. We should be glad, in Canada, that we have passed through this stage without leaving too much bitterness behind. The third generation finally begins to enter the life of a new country without the hurdle of prejudice. This generation feels no shame for the past and has no rancour to overcome. They are more capable of a creative approach to the matter of living. To them it gives a sense of romance that they are descended from a people who came across the water. Bookstore owners in England were amazed at the number of young American soldiers who sought books on the history of families. It is this group we are now receiving into our society in Canada. The animosity of the past is gone. We have sought to preserve our culture in this country hoping in some way that it might become a source of strength in its future. Let us not be remiss in our duties even if some of us feel disillusioned and tired, but the time has come when we need all the information possible whether it comes from history, sociology or psychology. There are many willing to help us if we ask. I have attempted to show that there are men who have studied people and relations between them but it is only a glimpse of what is available.

Bibliography

- Toynbee, A. J.: **A Study of History**
Handlin, O.: **The Uprooted**
Huntington, E: **Mainsprings of Civilization**
-

Микола Битинський

Найважливіші територіальні герби України

Якби так хтось із теперішніх українців назвав себе хахлом, малоросом, русином чи рутенцем, а свою батьківщину — Хахландією, Малоросією, Рутенією, то це було б не лише простацьким назадництвом, а було б це вже дуже непристойним, образливим, навіть обурливим, і нарешті — смішним. Бо й справді, хто ж би тепер, коли ім'я України облетіло ввесь світ і знайшло своє місце на всіх світових мапах та в науковій етнічній номенклатурі, хто б ризикнув осмішувати себе уживанням некультурних, невластивих назов щодо України та українців. Навіть і найбільші вороги й ігноратори України вже не дозволяють собі уживати невідповідних слів щодо України, яка силою своєї національної культури та її світового значення, силою своєї державно-національної визвольної боротьби встановила й утвердила скрізь на земному глобі своє власне властиве національне ім'я. Отож ім'я України в області назвовництва здобуло собі належних універсальних прав, і тут усе є в порядку.

Але, ось є ще поруч інша, не менш важлива, хоч і менш помітна й ніби менш популярна область — це область знаківництва, емблематики, яка і в науці, і в практиці має майже таке ж універсальне значення, як і назвовництво, а в якій ще й самі українці недостатньо, неточно самоозначилися, і блукають в невиразній, туманній непевності. У цій області знаківництва перше важливе місце займають герби, що в зовнішніх знаках, емблемах, образно означують, показують й утвреждають імена — назви держав, країв, народів, міст, фамільних родів і т. п. Тим способом знаківництво тісно в'язеться з назвовництвом, бо в суті речі це ж є образний **знак якоїсь назви**, цебто **образ якоюсь імені (образне означення звукового означення імені)**. Зрозуміло, що й Україна, як народ і край дуже давньої, тисячолітньої культури, віддавна мала свої питомі образні емблеми на зовнішнє означення своєї етнічної назви. І також зрозуміло, що протягом довгих віків у різні пе-

ріоди ті емблеми, як і самі назви України, не раз змінювалися. Такі явища притаманні всім народам.

Первісним знаком давньої української держави — Київської Руси — був родовий знак великого князя Володимира Святого. За пізнішої козацької і гетьманської доби ця княжа емблема замінювалася іншими тогочасними гербами, а в останньому часі відновлення української державності за державну відзнаку України прийнято і законом затверджено Володимирський Тризуб. Покищо не будемо займатися ні змінами згаданих державних відзнак, ні досліджуванням зовнішнього характеру самого гербу Тризуба; на початку буде досить зазначити, що він, як українська державна емблема, так само широко спопуляризований, як і сама назва України. Якщо й є які недотягнення в правильному виображені Тризуба, то це відбувається внутрі укрা�їнського середовища, і ніяка чужа воля не має на це впливу.

Але, крім Тризуба, ми маємо ще низку інших важливих гербів, зацікавлення якими та практика вживання яких щораз посилюється і поширюється серед нашого громадянства, — принаймні, тут поза межами батьківщини. І ось у цій ділянці ми можемо надткнутися на чимале число прикрих явищ, коли-то ті наші рідні й дорогі національні, історичні скарби культури — герби таки нами самими спотворюються, уживаються необдумано з великими геральдичними хибами. Така непристойна, своєвільна й простацька поведінка з нашими національними культурними цінностями осмішує й понижує нас так само, як і невластива назва нашого національного імені. Головна причина цього, звичайно, полягає в занепаді, в запустінні рідної, колись пишно розквітлої, геральдичної культури та її широкої практики. Тепер той занепад рясно позначається виявом **незнання**, підкріплюваного легковаженням та байдужністю, які гальмують справу усунення того незнання серйозним відношенням до важливих національних емблем і вивчення (пізнання) правил і способів правильного їх виображення. За неохоту пізнати правильні форми наших національних емблем, передусім же гербів, марно

було б дорікати ширшим кругам громадянства, яке пасивно сприймає і мириться з різними виявами всіляких хиб нашого культурного життя, коли бачимо, що самі творці чи відтворювачі тих емблем — властиво ж, малярі й графіки, перші проявляють недбалство й нехіть до вивчення тих речей, які вони продукують, і в тих своїх, часто фантастичних, недолугих продукціях пускають у маси й утверджують серед них непристойні, бо спотворені хибами, наші емблеми. Широка публіка, звичайно, довірливо піддається під фаховий авторитет тих мистців, і простацькі хиби та всяка профанація таким чином легко вникає в маси. До того ж, часто ще і в пресі різні дилетантські „навці” виступають з описами чи висвітлюванням наших усякого роду знаків, і тим поширюють та поглиблюють у нашій емблематиці хаос.

Було б довгою історією конкретно досліджувати її розглядати численні хиби тих мистців, що в таких своїх творах, як книжкові обкладинки, ілюстрації, плакати, прапори, заставки, різні декоративні прикраси і т.д. і т.д. подали безперечний доказ навмисного ігнорування науки геральдики. Мимохідь варт хіба згадати, що з тих геральдичних дивовиж найбільш ріже очі спотворювання земського герба Волині (на обкладинках одного видавництва волинян), а також гербів гетьманів Мазепи та Сагайдачного і запорозького герба: „Лицаря з мушкетом”. Ці т. зв. „герби” до того змінені в барвах (хоч рідше — в рисунку), що вони властиво перестали бути знаками тих речей, які вони мали б символічно зображені.

Таке, сказати б, геральдичне каліцтво не обминуло також і двох, найчастіш уживаних, найпопулярніших серед українського суспільства земських гербів — Київського Архистратига і Галицького Лева. І ось тому, що ці два герби і справді найчастіш у нас уживаються практично, і тому, що вони після Тризуза займають найвизначніші позиції геральдичної ієархії в ряді всіх наших національних емблем, як особливо важливі символи двох історичних географічно-політично-культурних центрів України — Наддніпрянщини (Києва) і Галичини (Львова), то в даль-

шому ході цієї статті ми і маємо намір близче і докладніше цими гербами зайнятись, щоб, з одного боку, висвітлити їхню правильну гербографічну структуру, а з боку другого — виявити спорадичні спотворення її.

Архистратиг Михаїл

У земському гербі київському, що найчастіш уживається в нас в характері емблеми загальнодніпрянської, образ Архистратига представляється у виді вояка, озброєного мечем і щитом. Меч, що іноді буває огненний, та щит, прикрашуваний нарізно, складаються, щоправда, на другорядні геральдичні атрибути при головній центральній нащитній фігури — Архистратига; однак, усе це в сумі, плюс іце відповідні кольори, якраз й утворює геральдичну цілісність певного знаку. Такий гербографічний тип Архистратига, т.т. **озброєного мечем і щитом**, не є витвором національним українським, бо він усім своїм виглядом суперечить гербові постатті Св. Михаїла історично-традиційній, первісно створеній і рясно практикованій в давніх гербах.

Найдавніше, десь так у XII столітті, фігура Архистратига вперше з'явилася на печатах київських князів Мономаховичів. Образ св. Михаїла наслідував, звичайно, релігійну християнську іконографію, і тому вояцька постать Ангела була озброєна архаїчною найдавнішою зброєю — списом на символічне означення того містичного моменту, що святий Вождь Воїнства Господнього споконвіку воює проти супротивників Божих, диявольських сил. На стародавніх перших іконах ранньої християнської доби образ Архистратига представляється ще з так званою „сфериою” чи „державним яблуком” у лівій, зігнутій у лікті руці; якраз на тій сфері виписувалося ім’я **Михаїла**, яке в жидівській мові означало: „Хто як Бог”. Отож, та сфера символічно виражала собою небесне верховенство Михаїла над усіма духовними добрими силами світа, і тому він і називався Архистратигом, т.т. Опікуном і верховним начальником усіх Ангелів. Давня християнська іконографія цілим рядом прекрасних образів Архистратига Михаїла по численних церквах старовинного світу й середньовіччя

відбила цю чудову величню універсальну ідею. До засвоєння і скріplення цієї ідеї причинилася й Україна, плекаючи образ Архистратига не тільки в візантійських іконах багатьох своїх церков, але й вміщуючи його і на важливих державних регаліях — печатках. Так сфрагістична (печаткова) фігура св. Михаїла стала первообразом і зразком для наслідування в дальших геральдичних витворах України, і тому ті речі ми з повним правом та на повній фактичній основі признаємо за безсумнівні витвори української нації.

Дослідники історичної старовини козацької доби (Яворницький, Куліш, Крип'якевич, Щербина та ін.) неодноразово згадують про козацькі — запорозькі і гетьманські червоні й малинові прапори з виображенням срібного Архистратига, як він списом пробиває змія. Уміщення такої групової композиції на червоному або на малиновому прапорі було вже фактичним оформленням справжнього герба, бо в ньому з'явилися всі необхідні геральдичні елементи: нащитні фігури і барви — срібна та червона. Пізніше малинова барва витиснула з ужитку червону; і так ось і утворився специфічно український козацький герб з Київським Архистратигом: на малиновому (пурпурному) полі прапора чи щита срібна постать Архистратига Михаїла, що пробиває списом змія. Новоз'явлена в гербі фігура змія розумілася за геральдичними правилами як „розширення герба” на один додатковий атрибут.

Як же це склося, що такий прекрасний, ідейно вимовний, традиційно-національний український знак став зникати, спотворюватися? Те спотворювання відбивалося поза волею українською: його творили чужинці, окупанти України за різних часів способом „перетворення герба”. т.т. заміни в ньому попередніх атрибутів іншими. Ось уже за часів литовсько-польської окупації в XV. ст. від Архистратига віднято традиційний список і наділено його перехрещеними в напрямі ніг мечем з піхвою, а пізніше за безоглядного польського правління було усунено з герба і піхву та замінено її мечем. Віднято було і сферу. Так на старій основі утворився цілком новий герб: Ангел

(так той герб тоді і називався, бо без сфери) з двома схрещеними мечами. При тому, зрозуміло, і фігура змія з герба зникла, а в одязі і в положенні крил Ангола також пороблено зміни — крила піднесено вгору. Понівечений таким способом герб назвали завойовники гербом т. зв. „Київського воєвідства” в польській державі, що рівнялося українському означеню земського київського герба чи взагалі — Київщини.

З новою окупацією, російською, у XVIII ст. знову дійшло і до нової зміни геральдичного вигляду київського герба. За царя Петра Першого в Росії разом з іншими реформами стали упорядковувати й герби, а властиво ж творили нові герби в самій Московщині та перетворювали на свій зразок також герби тих завойованих земель і народів, де геральдична культура вже раніше була процвітала. З царського наказу взялися переробляти й українські давні земські емблеми. Тією роботою займався тоді спеціально покликаний царем із Парижу граф Санті, як фахівець-геральдист. Він-то наново перетворив і київського герба, т.т. переіначив у ньому форму з польської на московську. Найперше, замінено було поле гербове з червоною (польського) на синє московське; далі знову, замінено геральдичні атрибути при головній нащитній фігурі срібного Архангела: дано йому в праву руку полу-м'яний меч, а в ліву круглий срібний московського типу щит, а при тому пороблено ще зміни в положенні крил та в формі одягу: крила опущено, а замість довгої туніки дано нагрудний панцир і поножі, як то і було практиковано первісно. Так по-новому оформленій тоді герб дістав і нову назву: „Герб Кіевской губернії Россійської Імперії”. У такому вигляді т. зв. той офіційний київський земський і міський герб московського виробництва проіснував довгий час аж до революції і до часу відродження Української Державності (1918-21), коли-то він був замінений новим українським гербом, взорованим на давній козацький київський земський і міський герб.

Але ось цікаво, що навіть у суровий час московсько-царського панування пам'ять про власний традиційний ки-

ВІОБРАЖЕННЯ КІЇВСЬКОГО ГЕРБА

Рисунки: 1, 2, 3 — на княжих печатках XII-XIII ст; 4 — на княжому шоломі XIII ст; 5 — за Литовської доби; 6 — за польських часів; 7 — герб Київської губернії; 8 — у книзі гербів за XVIII ст; 9 — герб Київщини (Наддніпрянщини) найновішого зразку за історичними традиціями в геральдичному опрацюванні.

ївський герб серед українських патріотів не зникала. І так, на міській ратуші Києва, що якийсь час і за Росії користувався магдебурзьким правом, була встановлена скульптурна дерев'яна фігура Архистратига Михаїла, озброєна за стародавньою традицією списом, що ним він пробивав пащу дракона-змія. І аж із скасуванням у Києві самоврядування (за зразком магдебузького права) царем Миколою Першим скинуто було і статую Архистратига Михаїла, що була правдивою емблемою міста Києва і всієї Київської землі.

В нових часах відновлення чисто українського традиційного, побудованого за зразком давньої історичної національної гербографії герба Київщини, звичайно відбувалося поступово, хоч спочатку ще було помітно коливання й непевність. Навіть за гетьманату було введено в ужиток військові кокарди на шапки з київським гербом, спорудженим за чисто московським зразком. Так само і нагрудні значки, що їх, можливо, продукували ляїки, несли на собі образ Архангела з мечем і щитом, але поле гербового щита найчастіш уживалося вже не синє, а малинове. Нарешті, військовики перші на своїх козацьких малинових прапорах почали в цілості чи частково зображувати постать Архистратига так, як геральдично трактовано її за давніми історично-традиційними зразками, т. т. фігура св. Михаїла в нагрудному панцері і в поножах, у правій руці тримає списка, а в лівій руці — сферу. Цей правильний український геральдичний тип дедалі більше набував собі ваги та поширення, і тепер можна вже бачити, що всяке принагідне вживання його серед свідомих українських патріотів майже зовсім устійнилося.

Ще слід зазначити, що ми тут зумисне уникамо торкатися специфічних виображенень св. Архистратига Михаїла на іконах за власними, іншими приписами окремої церковної іконографії, що має свої правила, свою логіку, свої традиції, свою особливу універсальну символіку та притаманні основні способи трактування її оцінки містичних виображень високого Понадземського Світу. (Хоч мимохідь можна б зауважити, що й сучасна наша іконогра-

фія вже значно відхилилася від первісної ранньо-християнської, чи хоч би й від візантійської іконографії).

Щождо всіх зображень світського характеру т. т. передусім різнородних емблем організацій, груп, країв, держав і т.п. — то всі вони підлягають зовсім іншим правилам загального знаківництва, що за певеними прикметами змісту і форми тих емблем означає зовсім точно їхні символографічні характеристики, якими вони між собою розріжняються. І це ми ось добре бачимо по яскравих різницях між геральдичним змістом і формою трьох вищеописаних гербів — українського, польського й московського, хоч у суті речі вони і мають однородну емблемну тематику. Таким чином, дається розуміти, що в гербах, особливо схожих, подібних один до одного, кожна рисункова чи кольорова відміна, кожен атрибут, кожна подробиця мають особливе й важливе значення, бо лише по тих зумовлених знакових відмінах правильно „читаються” (пізнаються) герби навіть найскладнішого змісту.

Само собою розуміється, що від широкого загалу не можна вимагати знання й розуміння всіх принципів та умовностей знаківництва, принципів символографії та геральдичних правил, щоб уміти пізнати на гербах. Та цього й не потрібно, щоб хтось обтяжував себе таким складним специфічним багажем. Але кожен свідомий українець, кожен патріот конче мусить знати й пізнати свої національні, вже хоч би найважливіші відзнаки (регалії), принаймні такі, як національно-державний герб і прапор та найважливіші, найпопулярніші, часто вживані репрезентативні герби головних земель, чи такі, що символізують якісь високі національні ідеї. До таких ось належить і герб Архистратига Михаїла Київського, герб територіальний репрезентативний, емблема столиці і символ Святого Покровителя всієї України. Особливо ж цей герб **мусить знати** зо всіма геральдичними подробицями ті, що його будь-яким способом відрепродукують (мистці), або пояснюють усно чи в письмі, щоб не траплялося таких парадоксальних абсурдів, коли під іменем герба київського **українського** подається громадянству герб мос-

ковського типу „київської губернії”, до речі, вже є неіснуючої, або таких „пояснень” у пресі, коли з прикрістю читається, що, мовляв, опікуном українських інвалідів є св. Михаїл, образ якого є в гербі Київщини „з полум’яним мечем і срібним щитом”, т.т. знов таки **по-московському... Пора вже в таких зasadничих речах добре розбиратися, національні свої знакові символи докладно знанти і відрізняти від інших, щоб не компромітуватися неподільством.**

При всьому цьому треба ще згадати, що у світовій геральдиці гербів з образом св. Архангела Михаїла є дуже багато, але при гербовій головній фігури є так само і багато різних атрибутив та комбінацій їх, якими ті герби між собою якраз і розріжняються. Тими атрибутиами звичайно бувають: список (копіє) в руках Михаїла, меч — різної форми і в різному положенні, вага (для важення добрих і злих учників людей), щит різної форми, змій під ногами святого, різні відмінності в одязі та відмінності геральдичних кольорів — поля гербового щита, нащитної фігури та атрибутив. В австрійській геральдиці був навіть один герб (здається, таки українського міста на Лемківщині), майже у всьому подібний до губерніяльного київського герба, московського виробу, т.т. і всі кольори гербові були ті самі, й атрибути (полум’яний меч, срібний щит у руці Архангела) — тотожні; одна лише відміна була в тому, що під ногами св. Михаїла звивався зелений змій, чого в московському гербі не було. Це маркантний приклад того, як навіть дуже подібні один до одного герби тонко відрізняються. А наш український київський герб з Архистратигом відрізняється від усіх, інших подібних саме тим, що св. Михаїл тримає в лівій руці **сферу**, — важливий геральдичний атрибут, чого в інших гербах немає, а під ногами має змія чорної барви.

(Далі буде)

— 0 —

С. Я. Парамонов

НОВЕ ПРО „СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ” (ДОСЛІДНА РОЗВІДКА)

1. Чи є переставки тексту в „Слові”?

„Слово о полку Ігоревім” є чудовий, неперевершений пам’ятник культури 12-го століття, про що свідчить надзвичайна її височина; цей твір настільки досконалій, що західно-європейські культури того часу не можуть простиати нічого, що могло бстати в будь-яке порівняння, щодо співмірності зо „Словом”. Це гордість усього слов’янства — одинокий світський твір, що дожив до нашої епохи; твір, якому може позаздрити кожен сучасний автор; це фундамент, проти якого нічого не можуть зробити вороги слов’янства, що вважали слов’ян „народом неісторичним” тощо (Гегель, К. Маркс). Не дивно ж, що література про „Слово” слов’янськими мовами зараз значно перевищує 1,000 книг, брошур та наукових розвідок по часописах.

Але, чи знаємо ми „Слово” в достатній мірі? Правду кажучи, — ні! Хоч з 1800 року, коли „Слово” вперше було опубліковане друком, багато чого вже з’ясовано, але є ще чимало таких місць, де текст „Слова” ми розуміємо або на половину, або зовсім не розуміємо. Причини до цього різні. Покицько ми тут зупинимося тільки на переставках, на головних лініях у самій конструкції „Слова”.

Чи порядок речень та цілих уривків у „Слові” залишився непорушений копістами? Чи зберігся він непошкодженим у ході століть? Як-не-як, а „Слово”, що було написане, очевидно, 1187 року, було знайдене більш ніж 600 роками пізніше. А це ж колосальний час для рукописного твору, що б зберегтися від воєн, пожеж, всілякого руйнування, а також (нема чого тайтися!) від безпощадного відношення до світської літератури за давніших часів.

У „Слові” вражає надзвичайна краса, логічність і порядок поруч із змістовністю. Автор висловлюється ко-

ротко, зв'язко, кожне слово обраховано, усе на своєму місці, нічого зайвого.

Онак, дослідники вже давно помітили деякі місця, де думка автора „Слова” неначе стрибає вперед-назад, де події, що відбулися пізніше, стоять попереду тих подій, що були раніше тощо.

Для декого невірність порядку речень була така переважною, що вони робили переставки в тексті „Слова”, ідучи за логікою, і пояснювали це тим, що рукопис, що став за базу видання 1800-го року, був пошкоджений часом та копістами. Зробив це і я у своїй великій праці: Сергей Лесной. Слово о полку Игореве, 4 випуски, 522 стор. Париж, 1950-1953. Але більшість авторів і досі дотримується цього порядку тексту, що має місце у виданні з 1800 року.

Нам пощастило тепер відкрити **техніку помилки** копіста, що саме зумовило помилку, і тим нарешті доказати, що текст „Слова” таки порушенено. Наш виклад почнемо з того, як ми дійшли до кінцевого висновку. Уже на самому початку „Слова” ми натрапляємо на якесь непорозуміння, а саме: князь Ігор ще не встиг зіратися в похід, а вже говориться: „Тогда Игорь возврѣ на свѣтлое солнце...” й далі вже говориться про затміння сонця, що трапилося вже під час походу.

Після цього автор „Слова” чомусь звертається із закликом до Бояна („О, Бояне, соловію старого веремени, аби ты си полky ущекотал...”), — мовляв, як то було б добре, що б це він оспіував цей похід. А це ж зовсім суперечить тому, що автор сказав був раніше, а саме: що похід буде описаний „по былинамъ сего веремени, а не по замышленію Бояню”. Коли це так, чому він тепер звертається із закликом до Бояна?

Далі все йде нормально: опис підготови до походу („Трубы трубять въ Новъгородѣ, стоять стяги въ Путівлѣ...”), промова Всеволода — що він та його військо вже напоготові; після цього Ігор починає похід („Тогда Игорь князь вступи въ золотъ стремень...”).

Ми вже давно звернули були увагу на те, що ми має-

мо тут 4 майже однакових уривки по 320-330 букв у кожному. То ж і з'явилася думка: чи не відповідають вони сторінкам „Слова”? Якщо б це було так, то нелогічний порядок подій можна було б пояснити тим, що копіст мав справу з вирваним листком рукопису, а саме: замість непаристої сторінки він переписав паристу, отже й через те події обмінялися місцями.

Але аналіза виявила, що це не так: уривок з „тогда Игорь взрѣ” не міг мати на другому боці паперу уривка „О, Бояню...”. Отже в нашому виданні 1950 року ми видали текст, спираючись тільки на логіку: на початку звернення до Бояна, далі збори в похід, початок походу й нарешті затемнення сонця (подробиць зараз не торкаємося, щоб не ускладнювати справи).

Але тепер ми з'ясували, що переставка була зумовлена дуже простою технічною причиною. Візьміть клаптик паперу, зложіть його вдвое і одержите 4 сторінки. На першій сторінці напишіть уривок з: „О, Бояне...”, на другій — уривок з „Трубы трубять...”, на третьій — уривок з: „Тогда вступи...” й на четвертій — уривок з „Тогда Игорь взрѣ...”. Тепер розкрийте листок, — і матимете: з одного боку „Тогда Игорь взрѣ” та „О, Бояне”, а на другому: „Трубы трубять” та „Тогда вступи”.

Помилка копіста тепер ясна: з рукопису випав, як це найчастіше трапляється, подвійний листочок; він його розгорнув й переписав одну, а потім другу сторону листочка. У наслідок цього останній, цебто четвертий уривок став першим, за ним за чергою слідували: 1-й, 2-й й 3-й.

Отже погляд багатьох дослідників, що непослідовний порядок уривків є немовбіто наслідком поетичного задуму автора, якому вільно (в угоду своїй фантазії) переставляти події тощо, — абсолютно невірна, бо в дійсності непорядок у „Слові” сковівся тільки через недогляд копіста.

З'ясувавши цю техніку помилки, ми звернулися до іншого місця „Слова”, яке нам завжди здавалося непослідовним щодо викладу, а саме: ось „Буй тур Всеvolod” одчайдушно б'ється з ворогами, — це найвищий момент

і бою, і самої поеми; це центральне місце великої кривавої драми; і ось від самого розгару бою автор, ще не закінчивши опису бою, раптом переходить до спокійного, епічного викладу подій, пов'язаних у минулому з війнами Олега „Гориславича”, потім знову повертається до бою: „съ зараніа до вечера, съ вечера до свѣта летять стрѣлы каленыи...” А нарешті все це кінчається сумним: „Что ми шумить, что ми звенить далече рано передъ зорями...” й далі йде картина поразки.

Чи не зробив тут автор „Слова” помилки? Чи можна було розбивати картину страшного бою надвое, вставляючи величезний уривок про минуле, та ще й витриманий у зовсім спокійному дусі? Адже ж цією вставкою вся цілність картини зруйнована!

Аналіза показує, що й тут ми маємо справу не з помилкою автора, а з помилкою копіста; і що ми маємо 4 майже рівних уривки, і, що найголовніше, ці уривки **такого самого розміру, що й у першому випадку**, цебто вони відповідають сторінці оригіналу кожен.

Отож, і тут проробимо ту саму операцію, що й у першому випадку: беремо шматок паперу, складаємо його вдвое і на першій сторінці пишемо уривок: „Были вѣчи Трояни, минули лѣта Ярославля, были плѣкы Ольговы...”; на другій сторінці пишемо уривок: „Съ той же Канины (не Каялы!) Святопѣлкъ полелѣя отца своего...”; на третьій: „То было въ ти рати, и въ ти плѣкы, а сицей рати не слышано...”; на четвертій — уривок: „Яр туре Всеолоде!”

Розгорнімо ж папірець: четвертий уривок стає на перше місце, далі йдуть послідовно: 1-й, 2-й та 3-й, цебто маємо порядок видання з 1800 року.

Отже оригінальна послідовність була така: після того, як було описано, що половці зо всіх боків окружили русичів, поет дає картину війн у минулому і переходить до опису теперішнього бою: „То было въ ти рати и въ ти плѣкы, а сицей рати не слышано: съ зараніа до вечера, съ вечера до свѣта...” і переходить до звернення до Всеолода, до головної точки бою, а далі — до поразки русичів.

Таким чином і тут четверта сторінка стала першою. Копіст двічі зробив **однакову помилку**.

Дехто може попрікнути, що, мовляв, копіст не міг бути таким неуважним, що б допуститися аж такої помилки. Але що він був не тільки неуважним, але й навіть малописьменний — про це говорять такі факти: 1) у „Слові” двічі повторюється рефрен: „О, Руськая земле, уже за шеломянемъ еси!” Після першого разу, коли все було переписано правильно, отже він уже знов, про що йдеться мова, то однак він другий раз написав: „О, Руськая земле, уже **не шеломянемъ** еси!” (Цебто виходить безглупдя); 2) замість: „сь тоя же Канины” написав: „сь тоя же Каялы”, бо про річку Канину нічого не знов; 3) замість „старому Ярославу” пише „старому Ярослову”; 4) замість „Гза” пише „Гзакъ”; 5) географичні назви, що всі писалися з великої букви, він пише: „вльзѣ”, „дону” тощо; 6) замість „далече” пише „давечя”; 7) замість: „по Ръси и по Сули” пише „по Рсіи по Сули”, не розуміючи, що хоч тут є дві літери „и” поруч, то однак вони належать до різних слів, отже „і вузьке” тут уживати не треба; 8) він пропускав часточки: „ли”, „не”, а щодо звичайної ортографії, то „Слово” рясніє його помилками. Він легко писав „дивицею”, а через два-три слова „дѣвицею”, не помічаючи, що треба писати якось однаково.

Ми не будемо зупинятися тут на цьому питанні, — неписьменність або дуже мала письменність копіста очевидна. Цьому не треба дивуватися, бо переписування могло бути не актом любові до твору, а покаранням молодого монаха за якусь провину. Ось він і переписував, аби лиш якось зробити, цебто — зовсім механічно.

Не треба також забувати, що розгром Руси татарами був колосальний: у розкішному храмі св. Софії в Києві була... стайнія. Культура, письменність за часів татарського господарювання катастрофічно занепали, отже нема чого дивуватися, що „Слово” збереглося в дуже поганій й попсованій копії.

Отже, факт переставок цілих сторінок у „Слові” можна вважати доказаним. З уваги на це в чергових виданнях

„Слова” слід зробити відповідні виправки, і так повернути „Слову” його первісну красу, логічність та порядок. Але „Слово” попсовано не тільки переставками, а й іншого типу помилками; до цього ми ще повернемося в іншій статті.

Кенбра, Австралія

—0—

В. Буряник

До історії двомовних шкіл

(Продовження)

Причини скасування двомовних шкіл

За цими шкільними подіями в Онтаріо уважно слідкував манітобський ліберальний уряд, бо й він шукав виходу з труднощів з двомовною системою. Приготовляючися до провінціяльних виборів 1915 року, ліберальна партія ще 1914 року ухвалила свою нову виборчу платформу, в якій у справі публічного шкільництва було сказано, що, коли ліберальна партія переможе в найближчих виборах, то новий уряд „подбає і забезпечить належне вивчення англійської мови в публічних школах і схвалить відповідний закон про обов'язкове шкільне виховання”.

Хоч у цій точці виборчої платформи не було прямо виразно сказано, що майбутній уряд уневажнить двомовну систему в публічних школах, то все ж таки він застерігав собі право на поважні зміни на шкільному полі, які могли зачепити й двомовну систему.

Ліберальна партія вийшла побідною в виборах 1915 року, і новий уряд під проводом нового провідника ліберальної партії, прем'єра Т. К. Норриса, негайно взявся за реформу двомовного шкільництва, в якій головну роль відіграв новий міністер Освіти, д-р Р. С. Торnton. Ця реформа обхопила собою показне число шкільних округів провінції, бо, крім виключно англомовних шкільних округ у Манітобі було ще й 126 французьких, 61 німецьких і 111 українсько-польських двомовних шкільних округ, що всі

разом обхоплювали собою шосту частину всієї шкільної дітвори провінції.

Озброєний статистичними даними від своїх шкільних інспекторів міністер Торnton промовляв в легіслатурі у справі двомовного шкільництва 12-го січня 1916 року, і у своїй промові він так яскраво змалював недомагання в навчанні англійської мови у двомовних школах, що його пропозиція скасувати двомовну систему, над якою майже місяць відбувалися дуже гарячі дебати, пройшла більшістю 38 проти 8 голосів.

У своїй довгій промові д-р Торnton навів багато прикладів недостач та недомагань двомовних шкіл, хоч одночасно він і висловив признання тим школам, де вивчення англійської мови було задовільне, — і тут німецькі школи стояли на першому місці, українсько-польські на другому, а французькі аж на третьому місці. Класичним прикладом недомагань у вивчанні англійської мови у французьких публічних двомовних школах була подія у шкільному окрузі Юніон Пойнт, де відправлено англомовного учителя за те, що він учив англійською мовою французьку дівчину, яка розуміла тільки французьку мову. У цьому випадкові дивовижою є те, що вчитель учився французької мови в університеті, і тому його прийняли до французької двомовної школи, а знову ж дівчина роками навчалася в двомовній школі, де вона повинна була за ті роки навчитися англійської мови. А вийшло таке диво, що вчитель не знав настільки французької, а дівчина не знала англійської мови, щоб одне одного розуміти.

Свої приклади недомагань двомовної системи д-р Торnton закінчив словами:

„Ось такі-то здобутки двомовної системи по 20-х роках від її схвалення і по 10-х роках її загального практичного примінення. Такий стан не задовільний, і він буде незадовільним так довго, як довго буде існувати цей закон. У наших школах повинен бути один спільний спосіб навчання всього того, що спільне для всіх, а такі справи, які цікавлять одиниць, треба зоставити для особистого старання тих одиниць...

У такій англомовній країні, як Канада, знання англійської мови потрібне більше, ніж знання аритметики... Велику кривду заподіюється тим дітям, яким не дається можливості придбати собі основну освіту англійською мовою, бо недостача цього знання буде постійною перепоною в їхньому житті.

Ми сьогодні будуємо для Канади завтрашнього дня, і одна спільна для всіх школа є одним з найважніших чинників у цьому завданні”.

Однак те обвинувачення, що двомовні школи не дають задовільного знання англійської мови, не було одноючиною причиною скасування двомовної системи, бо були ще й інші причини, які також багато заважили на згаданому урядовому вирішенні цієї справи, хоч про них не хотілося або не можна було за того часу голосно й відкрито говорити, але натяків на це, як в розмовах, так і в пресі, не бракувало.

Треба пам'ятати, що питання двомовних шкіл вирішувалося саме за того часу, коли Канада була в стані війни з осередніми державами — Німеччиною й Австрією, — і це мало дуже великий вплив на опінію та почування англомовного населення всієї Канади, яке, під впливом воєнної психози, почувало себе близькою й невід'ємною частиною всього англійського народу і всієї Британської Імперії. Це був час великого военного запалу, великих воєнних зусиль і великого затривоження та журби за майбутню долю англійського народу і його світової Імперії.

За місяць по проголошенні війни Німеччині й Австрії канадська армія, числом 32 тисяч вояків, уже була в дорозі в Англію, а по всій Канаді почалася завзята кампанія рекрутування добровольців для нових військових частин. У ході війни Канада розбудувала свою армію до сили повних чотирьох дивізій фронтових вояків і різних технічних частин, які разом начислювали коло сто тисяч вояків.

1915 рік не був щасливим для армій західних аліянтів. Це був рік великих затяжних боїв на західному фронті, в яких канадські частини зазнали чималих страт, отже треба було великих доповнень, щоб удержати на фронті бое-

здатність канадських дивізій. Згадати б тільки такі бої, як бій під Фестуберт, Жіванші, а головно другий бій за Іпр, де німці перший раз ужили муштардового газу, але, не зважаючи на цю нову й жахливу зброю канадські частини встояли проти завзятих наступів і не дозволили німецькій воєнній машині пробити собі дорогу до портів Кале, Бульйон, і Ле-Аvr, страта яких могла була привести до капітуляції західніх аліантів.

Тут мимохіть, слід згадати, що в Першій світовій війні Канада дала 619.636 вояків, з яких 424.589 виїхали за океан на різні фронти, а з них 60.661 віддали своє молоде життя в жертву Молохові війни.

У загальному, воєнний рекорд Канади в Першій світовій війні був справді імпозантний; зате ж рекорд канадських французів зокрема не представляється так світло, бо ось, наприклад, між першими 32 тисячами канадських вояків, що в вересні 1914 року виїхали за океан, було всього 1,200 канадців-французів, тобто лише три французи на кожних 80 інших вояків. Розуміється, така відсталість канадських французів на полі воєнного зусилля тоді, коли йшлося не тільки про долю Англії, але й про долю їхньої духової батьківщини — Франції, мусіло відбитися на публічній опінії по всій Канаді, отже й немає причини дивуватися, чому й манітобський уряд не панькається з своїми французами при вирішенні питання двомовних шкіл.

Таке байдуже відношення канадських французів до загальних воєнних зусиль Канади до живого боліло їхнього найвизначнішого провідника-речника того часу, що ним був Сер Вілфред Лоріє, про якого можна без переборщення сказати, що він безперечно був одним з найбільших державних мужів в історії Канади. Що він був великим канадцем у повному значенні цього слова, — це можна бачити на матеріалі його промови, в якій він апелював до своїх кровних співромадян, щоб вони гідно підтримали воєнні зусилля Канади. „Є люди,” — говорив він, — „які кажуть, що ви не будете воювати за Англію; то чи будете ви воювати за Францію? Я говорю до вас — до людей французького походження. Як би я був такий молодий,

як ви, і мав таке саме здоров'я, як я маю сьогодні, я б пристав до тих хоробрих канадців, що сьогодні боряться за звільнення французької землі. Я б не позволив на те, щоб хтось міг сказати, що канадські французи менше дбають про звільнення Франції, як горожани англійського походження. Говорячи за себе, я хочу боротися за Англію і за Францію. А тих, що не хотять боротися ні за Англію, ні за Францію, я питаю: чи ви будете боротися за себе?”

Оця коротка згадка про ролю канадських французів у Першій світовій війні, яка, принагідно кажучи, зовсім не була краща і в Другій світовій війні, повинна пролити досить світла на їхнє відношення до загально-канадських справ, тому й не диво, що сьогодні в Квебеку існують дві французькі організації, які, після зовсім недавних пресових звідомлень, ставлять собі ціллю і завданням відірвати Квебек від решти Канади та створити „суверенну канадсько-французьку націю”.

Треба ствердити, що нехіть чи навіть ворожість, яку англомовне населення Канади відчувало до французів, розтягалося також, і то ще більшою мірою, також до німців, поляків та українців. Щодо німців — причиною неприязного відношення до них з боку англійців була ясною: канадські німці були членами того народу, який боровся з Британською Імперією за світову гегемонію, чи, краще сказати б, за світові торговельні ринки, отже тим самим вони загрожували й Канаді. До того ще й між німцями не бралися одиниць, які не тайлися з своїми симпатіями до Німеччини і вони не раз насміхалися з невишколених канадських добровольців, які, мовляв, не вміли машерувати парадним „гусячим кроком” так, як колись вони це бачили в Німеччині.

Переживання українців під час війни

Зовсім інакша була справа з українськими й польськими переселенцями. Хоч вони, як слов'яни, з німцями не мали нічого спільногого і з ними не симпатизували, то все ж таки канадське англомовне населення й уряд міряли їх тією мірою, що й німців, бо велика більшість з них приїхала

в Канаду з Австрії, і це ставило їх у категорію „австріяків” а тим самим, мовляв, — у клясу потенційних ворогів Канади.

Хоч таке відношення до українців і поляків було цим останнім боляче й принизливе, то за це, однак, не можна канадську владу аж надто винувати, бо вона за того часу східно-європейські національні тонкості знала дуже мало або й зовсім не знала їх, і для неї територія Європи на схід від Німеччини і тамтешні етнічні проблеми були „тмутороканською землею”. Так само за вороже відношення до нас можна подекуди винувати таки наших національно несвідомих одиниць, що самі називали себе „австріяками”, і таким чином вони накликали на себе неприязнь уряду й англомовного населення.

Тут не можна також промовчати ѹ тієї медвежої прислуги, яку на початку війни зробив канадським українцям тодішній перший греко-католицький Владика Никита Будка. Зараз після того, як Австрія проголосила війну Сербії, він видав „Пастирське Послання” до своїх вірних, яке не тільки було прочитане по церквах на Богослуженнях, але й було поміщене в часописі „Канадійський Русин” (у числі за 1-го серпня 1914 року) — у часописі, який був офіційним органом греко-католицької Єпархії в Канаді. У цьому „Посланні” Єпископ Будка закликав своїх вірних військового віку негайно голоситися до австрійських консульств та юхати боронити свою австрійську „батьківщину”. Але цей гарячий єпископський апель Австрії ані трошки не поміг, бо 4-го серпня Англія проголосила війну Німеччині й Австрії, отже цим самим виїзд в Австрію став неможливим, а зате ж він накоїв немало лиха українцям протягом цілої війни. Українцям ніколи не бракувало „доброзичливих” сусідів, отже знайшлися й тепер „добрі” люди, що це „Послання” переклали на англійську мову й передали урядовим чинникам, а наслідок цього був такий, що українців натацюровано „ворогами” Канади.

Щоправда, Єпископ Будка скоро похопився, що зробив промах і велику кривду нашим Богу духам винним людям, отже до тижня він видав нове Послання, в якому він

відкликав свою попередню заяву та закликав вірних зголосуватися добровольцями до канадських військових частин, але було вже запізно, бо уряд не повірив у щирість його другого Послання. А реальним наслідком цього першого „історичного” Послання*) було те, що тисячі українців стратили працю, тисячі їх інтерновано по тaborах за дротяними огорожами, українцям відібрано право набувати канадське горожанство та право голосу у виборах, заборонено видавати часописи українською мовою, а, крім цього, українцям довелося зазнати чимало різних переслідувань і неприємностей, як: напади на приватні доми та на церкви під час Богослужень, а навіть побиття одиниць міським шумовинням на міських вулицях за такі дрібнички, як прилюдне говорення українською мовою або запускання вусів.

Для доповнення картини прикрих переживань українців у Канаді під час Першої світової війни слід на цьому місці згадати, що воєнний рекорд українців був пропорційно кращий за французький, бо в рядах канадської армії було приблизно 15 тисяч вояків-українців.

Ось такі то були громадські обставини, серед яких вирішувалася доля українських та польських двомовних шкіл у Манітобі.

Дещо про французькі привілеї.

Ухвалення поправки до Шкільного Акту в лютому 1916 року, силою якої уряд скасував двомовні школи, викликав, як звичайно, бурю протестів із сторони манітобських французів, а головно із сторони римо-католицьких церковних кругів та французів-послів у манітобській лергіслятурі. Удар по французькій мові в двомовних школах був для них сіллю на рану, якою було для них давніше заведення публічних шкіл та відмова урядової допомоги римо-католицьким парафіяльним школам. Вони аргументували, що Манітоба — це двомовна провінція, де французькій мові належаться права нарівні з англійською мо-

*) Кому було б цікаво більше довідатися про вище згадане Послання Єпископа Будки, хай прочитає собі книжку проф. Павла Юзика *Ukrainians in Manitoba*, ст. 186-188.

вою, отже якенебудь порушення цього стану є нічим іншим, а тільки грубим насильством над їхніми історичними правами та привілеями. У своїх аргументах вони покликалися на природний закон першості — як перших поселенців у Манітобі, на Квебекський Акт з 1774 року, на Конституційний Акт з 1791 року, на Британський Північно-Американський Акт з 1867 року, тобто на угоду з часів творення Конфедерації, та навіть на статті-домагання Луї Рієла, якого, як провідника повстання індіян та мішанців-метисів проти канадського уряду, цей самий уряд 1885 року засудив до кари смерті на шибениці.

Які, в дійсності, були мовні права та привілеї французів, на які вони при всякий нагоді покликалися та їх вперто домагалися? За відповідю на це питання треба звернутися до офіційних джерел історії Канади.

Коли Франція програла війну з Англією і 1763 року на основі Паризького договору зреєструвала своїх прав і претензій до Нової Франції, тоді англійський уряд зорганізував цю територію як свою колонію, якою правив назначений Лондоном губернатор і інші прислані з Англії урядники. Пізніше, 1774 року, англійський парламент ухвалив так званий Квебекський Акт, яким він значно поширив граници Квебеку, унормував форми урядування цією колонією, і, що найголовніше, — щоб прихилити собі симпатії французького населення, він забезпечив йому такі права й привілеї, як свободне загальне вживання французької мови, свободу віровизнання і релігійних практик та свободу задержання своїх національних традицій і звичаїв. Більше того, було французам також забезпечене те, що вони можуть дальнє користуватися цивільним правом, яким вони досі користувалися (Кодекс Наполеона), а тільки в справах кримінального права вони мусіли повинуватися тодішньому англійському кримінальному законові. Але тут треба пам'ятати, що ці права й привілеї були дані французам тільки в Квебеку, і до якоїсь Манітоби вони зовсім не відносилися, бо тоді Манітоби ще й не було, а по її просторах ганялися непроглядні череди буйволів та різні племена номадних індіян. Треба пам'ятати, що відсутність в Квебеку французької мови та французької культури не відповідало інтересам англійського уряду, який хотів зберегти відповідні землі для своїх військових поселень та заселення їх французами.

тати їй те, що Квебек — це війною завойований край, в якому завойовницею Англія могла була завести такий лад, який лиш хотіла б, не оглядаючися на місцеве населення, бо в історії побідники завжди так поводилися з завойованним краєм, що насаджували там лад і порядок за власною вподобою. У цьому ж випадку, однаке, побідна Англія повелася з побідженими французами значно людяніше, ніж це колись зробила Франція з підбитими нею провансальцями та бретонцями, отже вони не могли покликатися на якусь історичну людяність французів, а нелюдяність англійців.

По закінченні Американської Революції, внаслідок якої тринадцять бувших англійських колоній вибороли собі політичну незалежність та проголосили свою сувереність під назвою „United States of America”, тисячі тамтешніх колоніальних жителів воліли остатися під владою Англії, ніж стати горожанами новоствореної північно-американської республіки, отже вони виємігрували в Канаду й поселилися часткою в приморських провінціях тодішньої Канади, а часткою в західній частині Квебеку. Це були люди, що ввійшли в історію Канади під назвою „Лоялістів Об'єднаної Імперії”.

Тому, що ці Лоялісти були протестантського віроісповідання, а французи — католицького, то для забезпечення їх охорони цих протестантів уряд Британії 1791 року так званий Конституційний Акт, на основі якого тодішній Квебек поділено на Нижчу й Вищу Канаду — тобто на східну частину — французьку і на західну — англійську. Східня (французька) частина даліше користувалася всіми тими правами й привілеями, які забезпечував французам попередній Квебекський Акт, а західня частина отримала ті самі права, які були в практиці англомовних приморських провінцій.

Нарешті приходимо до найважливішої події в історії Канади, а саме — до Конфедерації окремих провінцій в одну федеральну спільноту під назвою: „Домініон Канади”, до якої найперше (в 1867 року) ввійшли провінції: Нова Шотландія, Новий Брансвік, Нижча Канада (тепер Кве-

бек) і Вища Канада (тепер Онтаріо). Провінція Британська Колумбія вступила в Конфедерацію 1871 року, а Острів Принц Едвард — 1873 року. 1879 року федеральний уряд відкупив за триста тисяч фунтів стерлінгів від Компанії Годсон Бей ті землі, що були надані її королівським чартером-декретом Чарлса II ще 1670 року. З цих безмежних просторів федеральний уряд викроїв три степові провінції: Маніトобу, Саскачеван і Алберту. З них Манітоба найперша приступила до Конфедерації, бо ще таки того самого року, а Саскачеван і Алберта — аж 1905 року.

У вступних переговорах представників Квебеку з представниками інших провінцій, які мали вступити в Конфедерацію, договорилися до певних умов, на яких Конфедерація створилася і які ввійшли в Британський Північно-Американський Акт (Б.Н.А. Акт). На основі цих умов французька мова була призначена офіційною мовою провінції для французів, а також у тих справах, що відносилися до федеральної юрисдикції; французам була забезпечена свобода професій, свобода віроісповідання та свобода культурного розвитку; контроля провінційного шкільництва, — так, як і в інших провінціях, — мала бути виключно в руках уряду провінції; а також адміністрацією цивільного права, яке було французького походження, цей Акт залишив у руках провінційного уряду.

Оце і все, що про французькі права й привілеї говорять ці, вищезгадані, історичні документи, і всі вони говорять тільки про французьку частину Канади, тобто про Квебек, не згадуючи про якінебудь французькі права й привілеї в інших провінціях.

Як уже було сказано попередньо, на основі Б. Н. А. Акту з 1867 року справи освіти і шкільництва були віддані під виключну юрисдикцію уряду кожної провінції. І якщо котра з провінцій пізніше надала французьким римо-католикам деякі привілеї у шкільництві, де ще й сьогодні ведеться затяжна боротьба, то вона надала їх не тому, що до цього силував її якийсь федеральний акт або якась здавна обов'язуюча угода, а дала їх, так би сказати, з доброти серця та з почуття дійсного демократизму. Але коли

ці привілеї замість скріпляти єдність, однодушність і спільність ідеїв канадської нації, витворюють серед неї груповий сепаратизм, розбиття і нетолерантність, то в таких випадках уряд має повне право і обов'язок ті привілеї відібрати.

Що французи не почивають себе частиною одної канадської нації, і ще й до того пробують створити собі щось у роді держави в державі, то про це наглядно свідчить промова ліберального посла-француза П. А. Талбота, який через скасування двомовних шкіл виступив з ліберальної партії. У своїй немов би прощальній промові в лігіслатурі він жинув ось такий визов:

„Якщо тут між послами є хоч один такий, який сподівається, що англійці засимілюють французів у цьому Домініоні, то я дам йому приятельську пораду не обманювати себе такими мріями. Французи — це виразно окрема раса, і ви нас не засимілюєте, — чи вам це подобається, чи ні. Нам були дані права як окремій національності, і ми ці права держиво!”

Зовсім інакше віднеслися до цієї справи канадські ісландці. У справі двомовних шкіл промовляв у легіслатурі їхній провідник, — посол і міністр Т. Н. Джансон, який, між іншим сказав ось що:

„Ми признаємо, і це ми всі мусимо призвати, що в майбутньому може бути тільки одна канадська нація, і ми вимагаємо для себе привілею включитися в неї та привілею внести до неї ті наші національні вклади, які ми маємо”.

Ще інакше зустріли скасування двомовних шкіл німецькі менноніти. Вони, зараз по введенні в життя цієї поправки до Шкільного Акту, відтягнули майже всі свої школи з системи публічних шкіл, і таким чином знову перетворили їх на приватні (сепаратні) школи. На цей крок німців уряд відповів проголошенням німецьких шкіл незадовільними щодо навчання, і віддав їх під нагляд офіційних опікунів-тростів, а ті знову перемінили ці школи на публічні, без права на двомовність. Немало було таких батьків, що відмовлялися посыпати своїх дітей до цих

шкіл, але офіційні шкільні трости скоро приборкали таких впертих грошовими карами, а навіть, у деяких випадках арештом.

Але це зовсім не пригасило ремствування між німцями на публічні школи без німецької мови. І своє ремствування вони заманіфестували тим, що в 1921-22 рр. 3,000 членів цієї секти переселилися в Мексико, а в 1926-30 роках ще другі 1,700 меннонітів переселилося в Парагвай. А ті, що осталися в Манітобі, занехали дальший спротив публічним школам і поволі зжилися з новою системою без дальших спротивів, по нинішній день.

Про те, як українці віднеслися до скасування двомовних шкіл по їхніх околицях та яку розв'язку вони знайшли для цього, щоб зберегти свою матірну мову, буде мова в черговій статті на тему двомовних шкіл у степових провінціях Західної Канади.

Висновки

На закінчення цієї короткої статті про двомовні школи в Манітобі ще слід підкреслити ось такий промовистий факт: За всіх національностей, що були зачеплені справою двомовних шкіл, найбільш опозиційним, незгідливим та вояовничим елементом показалися тоді французи, і такими вони осталися й досі. Вони зовсім не таяться з тим, що їм не йдеться про якусь там загально-канадську єдність та загальне змагання до розбудови Канади, як країни спільних цілей, спільних інтересів та спільних всім ідеалів.

Тяжко повірити, що канадські французи, як національна група, більше вперті, незгідливі та сварливі, ніж люди інших національних груп. Досвід з ними показує, що коли вони денебудь в Канаді, поза Квебеком, одинцем, або малими гуртками сусідують з іншими національностями, там, звичайно, вони є добрими, згідливими сусідами. Але зовсім інакше представляється справа там, де вони мають чи здобувають числову перевагу, — там вони вмить перетворюються у французьких шовіністів, які не звертають жодної уваги на те, як і кому вони топчать по

пальцях. Така дивна громадська поведінка французів мимоволі викликає собою питання: як пояснити цю їхню духову схізофренію, і кого за це винувати?

Причини на це не треба довго шукати, щоб побачити, що головна причина цього в римо-католицькій Церкві — чи то прямо в її духовних провідниках, чи почерез її світських ставленників, які, за наказами Церкви, роблять її роботу.

Римо-католицька Церква, присвоюючи собі їй для своїх цілей кліч — „Щоб був один Пастир і одно Стадо”, прямує до запанування над усім світом і в своєму прямуванні до цієї мети не перебирає засобами. На Канаду вона дивиться як на протестантську країну, яку треба для себе завоювати. У цьому завданні вона призначила головну ролях своєму авангардові — місцевим членам римо-католицького віроісповідання та їхнім різним світським організаціям. А що в цьому авангарді найчисленнішу групу творять французи, за це вона призначила їм почесне місце бути пробоєвою частиною в наступі. Добре збагнувши національну гордість і чутливість французів, вона при всякій нагоді виступає як оборонець і речник їхніх національних „кривд” і аспірацій, і таким способом щораз щільніше прив’язує їх до себе. А де така її роля не дає бажаних наслідків, там вона не вагається вживати проти непокірних своїх членів таких середньовічних способів духовного залякування, як відмова розгрішення, уділення св. Тайн та похорону Церквою.

Тут Римо-католицька Церква діє як чужа, постороння, ворожа, інтернаціональна сила таким самим способом, як діє їй інша інтернаціональна, ворожа Канаді сила — комунізм, з подібними причандалами для осягнення своїх цілей, хіба лише з тією різницею, що Римо-католицька Церква наступає з хрестом у руках, а комунізм — з серпом і молотом, та що центром чи головним штабом-осідком першої є Рим, а другої — Москва. Бо так, як правовірний комуніст якоїнебудь країни в світі не має підстав заперечити, що його перша лояльність належиться Москві, так і практикуючий римо-католик не може заперечити, що його

перша лояльність належиться Римові і папі, а якщо в них і є ще й якісь інші лояльності, як ось: лояльність до свого народу чи до держави, в якій вони живуть, до родини чи до особистих приятелів, то всі ці інші лояльності завжди й беззастережно мусять уступити перше місце проводові — Римові, чи Москві.

ОЛЕКСАНДР НЕПРИЦЬКИЙ-ГРАНОВСЬКИЙ

Скільки одна людина може зробити

Перед очима сучасників відбувається мінлива жива картина подій, але суспільство не розуміє її: не знає її причин, мети, сутності і тих сил та законів, що кермують ними. Тільки нащадки починають їх розуміти, дивлячись на них відкритими очима свідомості, і дивуються: як це воно так, що наші предки, що самі були свідками цих подій, і брали в них участь (переважно пасивну), не знали їх? Це нерозуміння дійсності її сучасниками являється однією з суспільних недуг історичного процесу народів і людства.

На ґрунті саме такої ненормальної дійсності „нормальним” явищем стає цей факт, що американські авторитети поінформували ширше українське суспільство на Заході, що серед них живе й діє така постать, що перша почала здобувати Америку для української справи.

Ця постать — Олександр Неприцький-Грановський.

**
*

Олександр Неприцький-Грановський народився в міс-

течку Бережници на Волині 1887 р. Свої академічні студії він почав у Києві, і там він включився в передові ряди українських діячів культури та громадського й політичного життя. Переслідування й загроза ув'язнення царсько-російською поліцією змусила його виїхати за кордон — в Америку.

Тут він важко працював і вчився англійської мови, і у відносно скорому часі почав продовжувати свої студії, найперше вступивши в каледж у Форт Коллінс в Колорадо, де за того часу він не застав ні одного українця. За першої світової війни він добровольцем вступає в американську армію і брав участь у боях на німецько-французькому фронті. По війні він деякий час студіював у Сорбонському університеті в Парижі. Повернувшись в Америку, він згодом був у Вискансинському університеті промований на доктора філософії. Професорську працю д-р О. Неприцький-Грановський спершу отримав був у глухій закутині Вискансину, де тоді також ще не було українців, і там він одружився. Звітіля 1930 р. він переводиться на становище професора в університет у Міннеаполіс, Міннесота, в якому він працює й досі.

Проф. д-р О. Неприцький-Грановський — це не тільки університетський викладач і фахівець-науковець, він бо перш за все високого ступення учений, цебто дослідник-відкривач; і як такий, він належить до числа учених-дослідників світового масштабу. Кожна його з чергових дослідницьких праць у ланці ентомології й агробіології, публікованих в американських наукових журналах завжди була небуденою новиною в розвитку науки. Американське сільське господарство свій найвищий у світі рівень великою мірою також завдячує й проф. О. Неприцькому-Грановському. Він є членом понад 15 наукових товариств в США, в Канаді й Англії, а також почесним членом шістдесятьох наукових організацій в США. Його ім'я вписане в книгу „Американські мужі науки” і в індекс високих авторитетів США п. з. „Who is Who in America”. Щодо українського наукового світу, то тут він вибраний на пост

заступника Американського Відділу УВАН і є дійсним членом НТШ.

Проф. О. Неприцький-Грановський є автором численних статей і брошур англійською мовою, в яких він інформує американців про українську державницько-вільну справу. Упротивень до досьоочасного способу цього роду українських інформацій, в яких автори зосереджуються тільки на питанні про це, чим була б українська державність для самих українців, або даної держави, яка стала б союзницею України, — проф. О. Неприцький-Грановський перший у своїх публікаціях стає на вселюдському становищі, і вияснює, чим була б українська державність не тільки для України, але й для всього світу. Це видно ось хоч би з цих англомовних брошур: „Україна — побоєвище за волю” (1944) і „Необхідність вільної України для тривкого миру” (1945).

О. Неприцький-Грановський належить до винятків ще й тим, що його „я” перебуває на цій точці, де пересікаються лінії наука й мистецтво. За нашої недавньої давнини публікувалися його поезії в „Рідному краю”, „Українській хаті”, „Раді”, „Селі” й ін. у Києві, в „Новій Україні” в Празі. В Америці вийшли його збірки поезій „Іскри віри”, „Осінні узори”, „Гимни сонцю”.

Він був 25 років головою Організації Державного Відродження України; — явище дуже нечесте серед людей, що б перспективи кар’єри (тут — офіційного становища в науково-професійній ланці) виставити на ризико в службі непопулярній тоді в Америці українській вільноніцькій справі.

Організація Державного Відродження України у весні 1961 р. пошанувала його урочистістю на його честь з нагоди 25-ліття головування в цій організації. 12 листопада 1961 р. Український Золотий Хрест і споріднена з ним організація Державного Відродження України — Відділи в Шікаго влаштували на його пошану йому Літературний Вечір.

З нагоди 25-ліття головування в ОДВУ Ювілят отримав численні привітання не тільки від не-українців, але й також від українців.

Нижче подаємо витяги із статті Ю. Миколина п. з. „Стукайте — і душі людей відкриються вам” у щоденнику „Свобода (США) за 7.XI.1961, про привітання від американців.

„Для нас цікавіша оцінка неукраїнців. Ряд листів від американських діячів, надісланих з нагоди ювілею Грановського, є ілюстрацією того, як одна людина може невтомно популяризувати не популярну ідею, іти проти течії загальної думки і, не дивлячись на перешкоди, повернути хоч частину цієї думки на сторону своєї ідеї. Якщо йдеться про Грановського, то він мав таки чималі перешкоди в своїй українській діяльності, зокрема під час останньої світової війни. Москва була союзником Америки, і тому в Америці існував пригожий ґрунт для того, щоб представити український націоналізм як „німецьку видумку”, а ОДВУ як „фашистську організацію”, фінансовану малою не самим Гітлером. Такі інформації подавали американцям і червоні і білі москалі а то й навіть і наші ж таки „демократи”, і американці готові були їм вірити. Адже ще навіть під кінець 40-их років московська „Правда” не забула згадати Грановського як „фашиста”. Якщо все таки і Грановський і члени ОДВУ не опинилися в ізоляційних таборах, так як наприклад всі американські японці, то в цьому знов таки заслуга Грановського. Згадуємо ці події тому, що якраз більшість привітальних листів від американців пригадують ті часи нагінки на українських націоналістів в Америці і ролю Грановського в обороні української справи проти ворожих наклепів.

Один з авторів, теперішній посадник Міннеаполісу, Артур Нафталин, був у той час висланий від міннеаполіської газети інтервювати „запідозреного у фаїзмі” Грановського. Ось що він пише тепер в привітальному листі: „Ми познайомилися вперше майже 25 років тому. Ви пригадуєте тодішні обставини; я був репортером „Міннеаполіс Трібюн” і дістав доручення написати про Вашу діяльність в рухові за визволення України. Від того часу ми зустрічалися багато разів і я завжди відчував найбільшу пошану до Вашої глибокої відповідальності справі свободи і Вашої безбоязної і безкомпромісової діяльності в справі допомоги визволенню Ваших земляків українців”.

Або ось що пише Лой В. Гендерсон, директор у державному департаменті ЗДА: „Я добре пригадую ті розмови, які я мав з Вами в перших роках останньої світової війни, коли я займався східно-европейськими справами, а Ви турбувалися намаганням комуністів використати світову ситуацію на те, щоб здобути в Америці більші впливи на американців східно-европейського походження. На жаль у тих часах надто багато американців, незалежно від їхнього походження, схильовані агресіями нацистів, втратили були перспективу бачення і не зуміли побачити того, як комуністи використовували ситуацію, намагаючись підкопати наш вільний лад і зломити нашу

національну солідарність. І саме в тих часах Ви проявили відвагу й ініціативу в тому, щоб допомогти спінити течію, яка йшла в напрямку комуністичних цілей в Америці. Ваш високий американський патріотизм поруч з симпатіями й динамічною активністю для допомоги поневоленому народові, з якого Ви походите, викликали подив і пошану всіх нас, які мали змогу розуміти те, що діялося довкола нас”.

Інший, колишній високий службовець державного департаменту, Френсіс Б. Стівенс, пише: „Я подивляю його (Грановського) за його відданість справі визволення України і ціню його невпинні зусилля в минулому до того, щоб довести у ЗДА до кращого розуміння справжньої природи комуністичної загрози”.

„Минуле чвертьсторіччя було свідком великої світової війни, поліційної акції (війна в Кореї — Ю. М.) і появи „холодної війни”; на протязі всього того часу Ваш голос був ясний і послідовний, вказуючи на ті небезпеки, які підступно засілися на людську свободу і гідність за фасадом комуністичного руху. Навіть тоді, коли такі погляди були непопулярні, Ви все ж відважно змагалися за правду і пізніші події без сумніву підтвердили правильність Ваших позицій”, пише Еврон М. Киркпатрик, директор Американського Товариства Політичних Наук.

Від Національного Республіканського Комітету: „Ми знали про Вашу велику відданість справі визволення України і... справі свободи і небезпеки Америки... Ми щиро надіємося, що в майбутньому Ви і далі працюватимете для того, щоб звернути увагу американської суспільності на питання України”.

„Ніхто не бачив виразніше небезпеки комунізму і не намагався так наполегливо насторожити інших до цієї небезпеки та вести акцію проти підступної комуністичної пропаганди”, пише губернатор Міннесоти Елмер Л. Ендертсон.

Це лише кілька найбільш характеристичних цитат. Чи не найкращий підсумок довголітньої праці Грановського серед американців знаходимо в листі пані Еліс Л. Сікелс, емеритованої директорки Міжнародного Інституту в Дітройті: „До моого приїзду до Міннесоти в 1931 році я не мала нагоди зустрічатися з українцями. Через Вашу працю в Міжнародному Інституті життя сотень, а то й тисячі людей таких, як я, збагатилися знайомством з культурою, історією й прагненнями мало відомої, старої але модерної нації. Ми навчилися розуміти справжнє значення слова Свобода від тих, які фізично її втратили, але в душах яких вона горить палким вогнем, який запалює і нас, що сприймаємо її як звичайну і самозрозумілу річ”.

Сьогодні в Америці Україна і українська справа набувають „право горожанства”; офіційне проголошування 22 січня Українським Днем стало вже традицією в багатьох містах і стейтах; від кількох років обидві палати Конгресу починають свої засідання 22 січня молитвою за Україну. В цьому заслуга організованої активної частини

нашого громадянства. Але чимала доля заслуги належить і Грановському, людині, яка вирішила віддати свої сили і знання справі зрушения мертвого каменя байдужності світу до визвольних прагнень України.

25 років тому в Америці небагато було українців з позиціями в професійному світі. Нині і в Америці і в інших країнах нашого ісходу таких людей сотні, а другі сотні і тисячі нарощають з молодого покоління. Якщо кожен спроможеться зробити хоч частину того, що зробив один Грановський дотепер, українська справа не тинятиметься жебрачкою попід глухо закритими дверми цього світу.”

П. К. КОВАЛІВ

(До 35-ліття наукової діяльності)

Пантелеїмон Кіндратович Ковалів належить до невеликого числа тих українських учених поза межами України, які являють собою цю основу, на якій спирається українознавство. Не зважаючи на те, що його науковий доробок своєю якістю і скількістю великий, сам він, як особа, належить до типу, так би мовити, „тихих учених”, — його скромній вдачі, як людини й ученому, не є притаманним класти натиск на розголосність імені.

Цього року сповнється 35 літ трудящих подвигів його на українській науковій ниві. Безперечно, наукові періодики вже публікують і ще будуть публікувати статті, присвячені П. К. Ковалеву з нагоди 35-ліття його наукової праці. Однак ці наукові органи, по-перше, призначені тільки для вужчого кругу читачів-науковців; по-друге ж, вони характеризуються густим насиченням професійно-наукової термінології й понять, а тим самим вони не зовсім доступні ширшій спільноті не тільки тих, хто не є науковцем, але й навіть тим ученим, які не є мовознавцями.

А однак, як постать кожного ученого вище середнього рівня, так і постать П. К. Ковалева своєю сутністю, достойною уваги, не дається обмежити самими тільки вужчими, науково-професійними рамками, — він є людиною широких духових обріїв і многогранних зацікавлень, а понад усе — він належить до того рідкісного типу учених, які не стали абстрактними постатями, а при своїй

науковій праці вони не зірвали зв'язків із поточним життям та звичайними людьми, до яких вони у своєму щоденному житті самі себе зараховують.

П. К. Ковалів народився 8 серпня 1898 р. в м. Брайлові, в Україні. Року 1922-го він закінчив філологічний факультет, і 1930 р. Вищий семінар українського й слов'янського мовознавства під проводом відомих мовознавців проф. Є. Тимченка і проф. М. Грунського, і там таки йому було надано ступень кандидата наук — на основі кандидатської дисертації „Функції дієслівних префіксів у російській літературній мові”. Ступень доктора філософії йому було надано в Українському Вільному Празькому Університеті в Мюнхені за докторську дисертацію „Лексичний фонд літературної мови Київського періоду Х-XIV ст.”, яку він захистив 1949 р.

З більших праць початків його наукової діяльності особливо відома його „Історія форм української мови” (Харків, 1931), яку він написав при співпраці з своїм бувшим професором М. Грунським; сам факт спільногого авторства з тієї міри ученим, як М. Грунський, являється тут промовисто-символічним. Він говорить і про високу якість П. К. Ковалєва як, молодого тоді, ученого, і про тривке місце згаданої книжки в класичному фонді української науково-філологічної літератури.

Понад 300 наукових робіт (книжок і статей) П. К. Ковалєва, що досі опубліковано, — це винятково показне число у світлі високої якості цих творів, а також непригожих життєвих обставин праці наших учених, особливо ж учених з найновішої іміграції, і відомих фінансових труднощів видавання їх друком.

П. К. Ковалів є членом ось цих наукових установ: Наукового Історико-Філологічного Товариства в Празі (від 1943 р.), дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка (від 1949 р.) і від 1953 р. — головою Комісії мови Філологічної секції НТШ в Нью-Йорку, та голова Вашингтонського осередку НТШ від 1957 р., голова Укр. секції American Association of Teachers of Slavic and East European Languages (від 1949 р.), American Name Society (від 1956 р.)

Centre International de Dialectologie Generale у Бельгії від 1956 р.

Свої наукові розвідки він друкує не тільки в науково-професійних виданнях, як: Наукового Товариства ім. Шевченка, Української Вільної Академії Наук, Orbis (Лювен, Бельгія), The Slavonic and East European Review (Лондон, Англія), але й також в універсальних періодиках — журн. „Київ” (США), „Новий літопис” (Вінніпег) і т. д., а також в інших органах: журн. „Віра й культура” (Вінніпег) та в різних газетах.

Науково педагогічна праця П. К. Ковалева починається в Україні — у Київському університеті він пройшов був ступені асистента й доцента до ранги професора, і в Києві він також викладав у Педагогічному інституті. Під час війни він переїхав (1943 р.) до Львова і тут викладав українську мову в Театральній студії (тут таки він увійшов у близький контакт з заслуженим українським ученим В. Сімовичем), а 1944 р. він став професором Українського Вільного Університету в Празі, що його незабаром після того було евакуйовано до Мюнхену. Виїхавши в Америку, він і далі залишається в офіційних зв'язках з Укр. Вільним Університетом у Мюнхені, виконуючи функцію голови Асоціації його професорів, а згодом — як голова його Делегатури в Америці; він же професор Університету Українознавства при Науковому Товаристві ім. Шевченка у Нью-Йорку, а 1 лютого 1958 р. його обрано звичайним професором Українського Технічного Інституту в Нью-Йорку.

П. В. Ковалів відзначається особливим науково-організаторським хистом та ініціативністю. Досі ще ніде не згадується цього факту, що велика частина ініціативи в заснуванні Української Православної Богословсько-Педагогічної Академії в Мюнхені належить П. К. Ковалеву, а зорганізування її, так би мовити, з нічого та важке утримування на повоєнних руїнах Мюнхену — це майже виключно його особиста заслуга. Це ж, після Києво-Могилянської Колегії, після століть перерви, була вперше відновлена на європейському континенті українська право-

славна академічна школа, при якій П. К. Ковалів згуртував був поважні наукові сили.

У своєму науковому мисленні й методі П. К. Ковалів відзначається просто математичною точністю, а разом з тим він поєднує в собі постійне наукове шукання, намагаючись прориватися поза офіційно-устійнені конвенансові рамки загально-признаних проблем, і тому він постійно свіжий, постійно цікавий. Крім мовознавства, він пише на теми релігійні, філософські і т. д. Хто знає його тільки як автора лінгвістичних студій, витриманих у „холодному”, строго-точному дусі досліджування, що нагадують собою праці з ділянки точних наук, того знову може заскочити друга, немов би протилежна, різновидність його необхопливої духовості, а саме — теплі, тонкі, ніжні відчування краси, що, між іншим, помітне в його праці „Мистецтво слова”, написаній спільно з його сином.

Як і всі наші визначні учені, письменники і мистці, так і П. К. Ковалів дав із себе українській культурі й науці більше, ніж можна б у його суворих обставинах життя й праці вимагати, а не взяв від народу нічого. І якщо б хоч з нагоди 35-ліття його наукової і культурної діяльності українське суспільство подбало, щоб про П. К. Ковалєва була видана монографія, що обхоплювала б його життя й працю, включно з бібліографією його праць, то це був би вияв пошани не тільки до П. К. Ковалєва, але й також, і то перш за все, пошани української спільноти до самої себе. Сумно бо, прикро й боляче отої великий зміст 35-літньої праці великого духа збувати тільки кількома сторінками статті в журналі чи газеті.

З нагоди 35-ліття праці на ниві української культури й науки, що достойно репрезентує українське ім'я в світі і становить непроминальний вклад у духовий капітал Українства, в імені Адміністрації й Редакції „Нового літопису”, а також його співробітників і читачів сердечно вітаємо Достойного Ювілята — нашого Співробітника, і з усього серця бажаємо йому доброго здоров'я і в дальшій його висококорисній і дійсно науковій праці!

— 0 —

РЕЦЕНЗІЇ

М. Н. ТИХОМИРОВ, Л. В. МИЛОВ. Закон Судный людем краткой редакции. Под редакцией Академика М. Н. Тихомирова. Академия Наук ССР. Институт славяноведения. Москва, 1961. Стор. 1-176. Формат 84 х 108.

Давня пам'ятка „Законъ Судныи людемъ” дуже поширенна була в давній східнослов'янській письменності в багатьох списках. Для цього видання, що його ми рецензуємо, використано 54 рукописи, хоч фактична кількість списків значно більша, бо багато рукописів ще не використано, як зазначає у вступній статті акад. М. Н. Тихомиров. Всі списки дослідники ділять на три основні редакції, назвавши їх умовно — короткою, пошириеною і зведену або, інакше, — коротким, поширенним і зведеним Законом Судним людем.

В цьому виданні з'явилася тільки коротка редакція пам'ятки, де подано такі списки: 1. Давній ізвод (ізвод давніх Кормчих): Новгородський список 1280 року, Варсоноф'ївський список XIV ст. та Устюжський список початку XIV ст. 2. Ізвод Мерила Праведного: Троїцький список XIV ст. 3. Чудовський ізвод: Чудовський список 1499 року. 4. Софійський ізвод: Софійський список кінця XV ст. 5. Закон Судний людем — в полегшенні редакції, що її текст склав М. Н. Тихомиров. В основу його покладено Новгородський список 1280 року.

В додаток подано відтворення списків (фотостаті їх оригіналів): Новгородського 1280 року (лл. 336б—342б), Варсоноф'ївського (лл. 185—188), Устюжського (лл. 55—61б), Троїцького (лл. 125б—130б), Чудовського (лл. 361б—364б).

Після короткої передмови йде стаття М. Н. Тихомирова „Закон Судний людем краткої редакции в русских рукописях” (с. 4—25), де автор аналізує: Давній ізвод, Ізвод Мерила Праведного, Чудовський ізвод, Софійський ізвод і подає завваження про протограф короткої редакції Закону Судного людем.

Дослідник твердить, що коротка редакція цієї пам'ятки становить собою компіляцію з двох частин: переклад чи переказу статей Еклоги (болгарської), з одного боку, та покаянних правил, з другого. Причім, покаянні правила відзначаються західніми рисами, як на це ще раніше вказав Н. С. Суворов, а також — І. Вашаца.¹⁾ М. Н. Тихомиров не робить остаточних висновків щодо походження короткої редакції „Закону”, вважаючи це питання окремою темою, та все ж найбільш імовірним, на його думку, є те, що коротка редакція цієї пам'ятки „не русского происхождения”.

Щодо часу написання короткої редакції „Закону”, то в нас немає безпосередніх вказівок, однак, треба відзначити факт, що найдавніші Кормчі (напр., Єфремівська) не знають „Закону Судного людем”. Немає його і в Рязанській Кормчій, не зважаючи на її болгарське походження. „Закон Судний людем” з'явився в рукописах на сході якось раптово в другій половині XIII ст. В усякім разі час появи цієї

пам'ятки, як твердить М. Н. Тихомиров, не можна датувати пізніше від 1280 року, коли був написаний давній його список, вміщений в Софійській Кормчій. Але й ця дата, на його думку, дуже пізня, бо Устюжський і Варсоноф'ївський списки основані на окремих відгальюженнях „Закону Судного людем”, значно повніших, ніж Новгородський. До 1280 року текст „Закону Судного людем” пережив ряд змін і додатків. До кінця XIII ст. „Закон Судний людем” був уже архаїчним твором.: в Новгородській Кормчій 1280 року, де вміщений „Закон”, є також Поширена Руська Правда з її розгорнутими статтями про майнове і родинне право. І тому, на думку М. Н. Тихомирова, є цілковита підстава припускати, що „Закон Судний людем” з'явився на східнослов'янських землях ще в домонгольський період, тобто до 1237 року.

Видання давньої пам'ятки „Закон Судний людем короткої редакції”, та ще й з додатком фотостаттів списків, безперечно має велике значення не тільки для юристів, але й для істориків мови як джереловий матеріал для вивчення історичної фонетики, формології, синтакси та лексики. Видавці подбали добре, щоб забезпечити видання відповідними примітками до тексту, як це належить кожному подібному науковому виданню. А самий текст пам'ятки видано із збереженням особливостей ортографії і графіки рукописів.

Видання оформлене орнаментикою в стилі XIII-XIV ст.

П. К. КОВАЛІВ.

¹⁾ I. Vašaca. Origine cyrillo-methodienne du plus ancien code slave dit Zakon sudnyi ljudem (Byzantinoslavica, 1951, ч. 12).

ПОЖЕРТВИ НА ВИДАВНИЧИЙ ФОНД „НОВОГО ЛІТОПИСУ”.

По \$10.00: В. Перепелюк.

По \$5.00: Проф. І. Розгін, др. П. Охітва, Прот. Д. Бурко (Німеччина).

По \$3.00: о. С. Столлярчук.

По \$2.00: о. С. Голутяк, о. Прот. Е. Горгіца, Проф. А. Михайленко, о. Прот. П. Самець, Н. Рибачук.

По \$1.50: Пані С. Грищук.

По \$1.25: І. Рудевський, Г. Осьмак, М. Мандзюк, О. Лукіянчук, Н. Сорочинський, Л. Томашук, С. Романюк, о. О. Костюк, А. Соколів, С. Гайдичук.

По \$1.00: о. Прот. В. Сенишин, В. Перепелюк, О. Мех, о. Прот. Д. Фотій, о. Прот. Г. Криштанович, о. Т. Славченко, о. П. Зубрицький, о. П. Блажук, о. П. Сацевич, К. Гондзьола, М. Польовий, о. Прот. В. Слюзар (Монреал), Н. Гудз, М. Ревуцький.

Дрібні пожертви: \$26.75.

Усім ВП. Жертводавцям щира подяка!

Адміністрація „Нового Літопису”.

